

Onderzoeksgids

'DAGELIJKS LEVEN IN DE ZUIDELIJKE WESTHOEK (1900-1914)'

HANNELORE VANDEBROEK – GEHEUGEN COLLECTIEF

November 2013

Pauze tijdens het bestraten van de Provinciale buurtwegen in 1910.
Privécollectie 'WESTHOEK verbeeld'

ERFGOEDCEL

Met steun van de
Vlaamse overheid

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE	1
VOORWOORD.....	3
INLEIDING	4
1. ARCHIEVENOVERZICHT	6
Ten geleide.....	6
1.1. Lokale archieven	6
1.1.1. Stadsarchief Ieper.....	6
1.1.2. Gemeentearchief Heuvelland	15
1.1.3. Gemeentearchief Langemark-Poelkapelle	16
1.1.4. Mesen	16
1.1.5. Stadsarchief Poperinge (en OCMW).....	16
1.1.6. Gemeentearchief Vleteren	20
1.1.7. Sint-Sixtusabdij Westvleteren	20
1.1.8. Gemeentearchief Zonnebeke.....	21
1.2. Bovenlokale archieven	21
1.2.1. Bisschoppelijk Archief (Brugge).....	21
1.2.2. Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen	22
1.2.3. Rijksarchief Brugge	29
1.2.4. Archief van het Kadaster West-Vlaanderen (Brugge)	32
1.2.5. Rijksarchief Gent	33
1.2.6. Algemeen Rijksarchief Brussel.....	33
1.2.7. Rijksarchief Beveren	35
1.2.8. Amsab (Gent).....	35
1.2.9. KADOC (Leuven)	35
1.2.10. Liberaal Archief (Gent)	36
1.2.11. ADVN (Antwerpen).....	36
1.2.12. Letterenhuis (Antwerpen).....	36
2. ANDERE BRONNEN	38
2.1. Stichting de Bethune (Kortrijk)	38
2.2. Het Tolhuis: Provinciale Bibliotheek (Brugge)	38

2.3.	Stadsarchief Ieper	38
2.4.	Musea	39
2.4.1.	Collectie Stedelijke Musea Ieper	39
2.4.2.	Memorial Museum Passchendaele	40
2.5.	Heemkundige kringen	40
2.5.1.	De Zonnebeekse Heemvrienden	40
2.5.2.	Heemkring Aan de Schreve (Poperinge)	40
2.5.3.	Heemkring Iepers Kwartier.....	40
2.5.4.	Heemkundige Kring Selebeke (Zillebeke).....	41
2.5.5.	Heemkring Flambertus (Vlamertinge).....	41
2.5.6.	Onzen Heertje Erfgoedvereniging vzw	41
2.5.7.	Tijdschriften heemkundige kringen.....	41
2.6.	Trage Wegen West-Vlaanderen: Atlas der Buurtwegen (ABW)	42
2.7.	Overheidsstatistieken	42
2.8.	Historische kranten	43
2.9.	WESTHOEK verbeeldt	45
3.	THEMALIJST EN SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK	46
3.1.	Vermaak	47
3.2.	Voedsel	48
3.3.	Werken en overleven	48
3.4.	Transport en verkeer.....	49
3.5.	Nutsvoorzieningen en municipalisme	49
3.6.	Wonen en hygiëne	50
3.7.	Persoonlijk leven.....	50
3.8.	Gezondheid en hygiëne	50
4.	BIBLIOGRAFIE	51
4.1.	Werkinstrumenten	51
4.2.	België en dagelijks leven	52
4.3.	West-Vlaanderen en de Zuidelijke Westhoek	53
4.4.	Transport	54
4.5.	Landbouw, platteland, arbeid en industrie	55
4.6.	Vrije tijd en vermaak	56

VOORWOORD

Beste lezer

Over de rijke geschiedenis van de Zuidelijke Westhoek werden al veel teksten, brochures en boeken geschreven en gepubliceerd. Er ligt echter nog veel en waardevol materiaal te wachten om bestudeerd en ontsloten te worden. We willen heemkundige kringen, geschiedkundigen, geschiedenisstudenten en andere geïnteresseerden via deze gids warm maken om onderzoek uit te voeren naar het dagelijks leven in de Zuidelijke Westhoek in de periode 1900-1914, van de eeuwwisseling tot aan het uitbreken van de oorlog.

De Westhoek kan als geen ander getuigen over de impact van 'de Grote Oorlog' op het leven van haar bewoners. Niet alleen de landkaarten en machtsverhoudingen werden herschikt, de oorlog had ook ingrijpende socio-economische en culturele gevolgen. Om de maatschappelijke gevolgen van het oorlogsgebeuren hier te kunnen ontleden, is het noodzakelijk om de jaren voor de Eerste Wereldoorlog te analyseren. Hoe was het dagelijks leven in deze streek begin 20ste eeuw, voor het strijdgewoel er losbarstte?

In opdracht van Erfgoedcel CO7 stelde Geheugen Collectief een onderzoeksgids samen. Deze gids biedt een overzicht van de archieven en andere bronnen die als leidraad kunnen dienen voor verder onderzoek. Er wordt gefocust op concrete voorbeelden van het soort historische vragen die met dit materiaal kunnen beantwoord worden.

Opmerkelijke thema's voor de streek zijn: de Zuidelijke Westhoek als een lappendeken van plattelandsgemeenschappen, het belang van de landbouw, de hoge graad van behoefteigheid, het uitgebreide ambachtswezen (of kleine industrie), de modernisering van de uitrusting van de gemeenten en de introductie van heel wat twintigste-eeuwse verbruiksgoederen, waaronder nieuwe vormen van transport en vermaak. In dit laatste thema bijvoorbeeld komt de beginnende verspreiding van fiets en auto aan bod.

Erfgoedcel CO7 wil het cultureel erfgoed van de Zuidelijke Westhoek zo goed mogelijk in kaart brengen, bewaren en toegankelijk maken voor volgende generaties en hoopt dat deze onderzoeksgids hiertoe kan bijdragen.

Veel inspiratie toegewenst met deze concrete onderzoekstips!

Loes Vandromme
Voorzitter CO7

Wieland De Meyer, Frans Masson, Katelijn Poissonnier, Marleen Soete, Ingrid Vandepitte, Jef Verschoore
bestuursleden CO7 en schepenen van cultuur en/of erfgoed

INLEIDING

Geheugen Collectief stelde een archievenoverzicht, een overzicht van andere relevante bronsoorten, een themalijsst en een literatuuroverzicht op. Het begrip 'dagelijks leven' werd ruim geïnterpreteerd, met uitsluiting echter van de artistieke en bouwhistorische geschiedenis van de streek.¹ De gemeenten die in deze studie centraal staan, zijn de huidige gemeenten Heuvelland, Ieper, Langemark-Poelkapelle, Mesen, Poperinge, Vleteren en Zonnebeke en al hun deelgemeenten.

Dit archievenoverzicht is het resultaat van een zoektocht langs de lokale gemeentelijke archieven en de belangrijkste bovenlokale archieven en onderzoeksinstellingen in België.² Wat is er in de verschillende gemeenten nog bewaard over deze periode en welke leemten kunnen aangevuld worden vanuit het bovenlokale perspectief? Bij een archiefprospectie van een streek die zo sterk door de Eerste Wereldoorlog getekend werd, is die oorlog een belangrijke cesuur. Voor een groot deel van de Westhoek zijn er slechts stukken beschikbaar vanaf 1919 (of vanaf het moment waarop de gemeentelijke administratie na de oorlog heropgebouwd werd). Slechts uitzonderlijk zijn archieven van voor 1914 bewaard. Een bijkomende moeilijkheid, zowel voor de onderzoeker als voor de hedendaagse archivaris, is de diverse manier van administratief handelen, waardoor de inhoud en de samenstelling van de bewaarde stukken en de manier van bewaren per gemeente anders is.

De beschikbare documentatie bevindt zich, behalve in de gemeentelijke archieven, ook in de bovenlokale archieven, zoals in het Provinciaal Archief West-Vlaanderen in Brugge. Over heel wat thema's werd immers druk gecorrespondeerd tussen de gemeenten en de hogere overheden, in eerste instantie het provinciebestuur. Ook de gemeentelijke archieven, in het bijzonder die van Ieper, Poperinge, Vleteren en Heuvelland, bleken een schat aan materiaal te bevatten voor heel wat thema's in verband met het dagelijks leven. Enkele van deze archieffondsen werden nog niet vaak geconsulteerd en bieden ruime onderzoeksmogelijkheden. In het oog springende thema's zijn vervoer, de dienstplichtigen, de psychiatrie, de stedelijke infrastructuur, kleine criminaliteit, gezondheid en hygiëne, vermaak en de openbare onderstand.

In dit overzicht lijstten we de relevante archieffondsen op per vindplaats. Deze bronnengids is echter geen louter opsommende lijst, maar geeft aan de hand van onderzoeksvragen en uitgewerkte voorbeelden per archieffonds uitgebreid aan wat het materiaal inhoudelijk vertelt en welke onderzoeksvragen met dit materiaal benaderd kunnen worden. Een apart hoofdstuk geeft een overzicht van andere relevante bronsoorten die zich in de archiefinstellingen, in musea, bij de heemkundige kringen en bij andere instanties bevinden, zoals fotocollecties. Tot slot hebben we ook aandacht voor de online beschikbare bronnen, zoals de historische kranten van de regio en WESTHOEK verbeeldt, en hoe een onderzoeker met dat materiaal aan de slag kan. Private archieven werden in deze gids niet opgenomen.

Naast het bronnenoverzicht, biedt een themalijsst een eerste inhoudelijke verwerking van de bronnen. Hij kan als leidraad dienen voor een verdere analyse van het materiaal en voor het uitwerken van een publicatie of andere eindproducten. Reeds in het archievenoverzicht worden heel wat thema's over het dagelijks leven aangehaald die op basis van de gevonden fondsen onderzocht kunnen worden. In dit onderdeel gaan we daar verder op in. Welke thema's over het dagelijks leven komen uit de bronnen naar voor? Welke onderwerpen mogen niet ontbreken in een studie over de streek en welke bronnen kunnen daarvoor geraadpleegd worden?

¹ Zie hiervoor onder andere het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium.

² Dit onderzoek vond enkel plaats in archieven binnen België. Voor de thema's grens- en seizoensarbeid is echter bijkomend onderzoek in Noord-Frankrijk aangeraden.

Tot slot bevat dit rapport ook een uitgebreide bibliografie die opgesteld werd naar aanleiding van de regionale Erfgoeddagbrochure 2013 'Stop de tijd! in Westhoek-Zuid' met het artikel 'Het dagelijks leven in de zuidelijke Westhoek voor de Eerste Wereldoorlog' (www.erfgoedcelco7.be/NL/erfgoeddag2013). De bibliografie spitst zich vooral toe op de thema's bevolking en gezondheid, vermaak, werken en overleven, seizoens- en grensarbeid, vervoer en de evolutie van de municipale infrastructuur.

We bedanken de archivarissen en het personeel van de organisaties die we bezochten voor hun uitgebreide hulp bij het opstellen van dit vooronderzoek. Zij maakten ons wegwijs in hun archieven, wezen ons op belangrijke fondsen en bezorgden ons feedback op een eerdere versie van het rapport.

1. ARCHIEVENOVERZICHT

TEN GELEIDE

We geven een overzicht van de verschillende archieven die in het kader van dit onderzoek bezocht werden en de archieffondsen – bruikbaar voor de geschiedenis van het dagelijks leven voor de Eerste Wereldoorlog – die zich in het betreffende archief bevinden. Tevens geven we concrete voorbeelden van het soort historische vragen dat je met dit materiaal kan beantwoorden. Indien mogelijk worden de fondsnummers meegegeeld. Uiteraard kan deze informatie veranderen door toekomstige (her)inventarisatie. Andere bronnen die zich in de gemeentelijke en bovenlokale archiefinstellingen bevinden, zoals foto's en kaarten, worden in hoofdstuk 2 besproken.

De gemeentelijke archieven beschikken over een aantal belangrijke **reeksbronnen**: registers van de burgerlijke stand, bevolkingsboeken, kiezerslijsten en militieregisters. Deze bronnen worden onder andere geraadpleegd door mensen die genealogische opzoeken doen. Op basis van de naam of gekende data van bepaalde gebeurtenissen kan je bijkomende informatie verzamelen over bijvoorbeeld woonplaats, beroep, dienstplicht, familiebanden en levensgebeurtenissen van personen en families. Deze bronnen bieden echter nog een aantal andere mogelijkheden. Door het invoeren ervan in een database, kan informatie verkregen worden over onderwerpen als analfabetisme, kindersterfte, huwelijksquotiënten, migratie tussen de gemeenten en naar het buitenland, etc. Wegens het beperkte aantal ingangen (bijvoorbeeld het aantal huwelijks- en geboorteaangiften op één jaar tijd in een kleine gemeente), is een steekproef af te raden. Deze zou immers geen statistisch correcte informatie opleveren. Wel kan er gekozen worden om bijvoorbeeld slechts enkele jaargangen volledig door te nemen, zodat wel relevante conclusies getrokken kunnen worden, zij het voor een beperkte periode. Dergelijk kwantitatief onderzoek blijft sowieso een zeer tijdrovende bezigheid. Tot slot kunnen allerhande namenlijsten die in andere archieven gevonden worden (namen van wezen, ouderlingen, leden van verenigingen en economische raden, etc.), gekruist worden met de registers van de burgerlijke stand, op zoek naar bijkomende (sociaal-economische en geografische) informatie over deze mensen.

De meeste archieven hebben een online toegang tot hun archieven die geraadpleegd kan worden via de websites van de respectievelijke instellingen. Via de databank Provinciaal Archiefnetwerk Probat (www.west-vlaanderen.be/probat) kan men zoeken in beschrijvingen van dossiers, foto's, affiches, kaarten, plannen enz. van de Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen en van de archiefdiensten van Heuvelland, Langemark-Poelkapelle, Poperinge, Vleteren en Zonnebeke. Naast deze digitale archieftoegangen zijn echter ook geprinte (en handgeschreven) inventarissen, die ter plaatse dienen geraadpleegd te worden, nog steeds van belang. Voor het niet-geinventariseerde archief kan men het personeel van de instelling consulteren.

1.1. LOKALE ARCHIEVEN

1.1.1. Stadsarchief Ieper

Op 26 september 1914 werd de toenmalige stadsarchivaris van Ieper, Emile De Sagher, door het stadsbestuur voor twee maanden geschorst. Het stadsbestuur van Ieper ondernam vervolgens geen stappen om het archief voor het uitbreken van de gevechten in veiligheid te brengen. Op 22 november 1914 ging het archief van de stad, dat bewaard werd in de belforttoren, door Duitse

beschietingen in de vlammen op. Waardevolle middeleeuwse stukken gingen verloren, net als het recentere archief van het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw.

Toch zijn er voor het onderzoek naar het dagelijks leven in het begin van de twintigste eeuw in Ieper en omgeving heel wat belangrijke reeksen en fondsen te raadplegen.

- **Bevolkingsregisters, registers van de burgerlijke stand en de registers van aankomst en vertrek**

In het archief bevinden zich bevolkingsregisters voor de stad Ieper en voor Vlamertinge. In de leeszaal zijn de klappers en registers van de burgerlijke stand (originelen en kopies) van de stad Ieper en de deelgemeenten Boezinge, Brielen, Dikkebus, Elverdinge, Hollebeke, Sint-Jan, Vlamertinge, Voormezele, Zillebeke en Zuidschote vrij te raadplegen. Daarnaast zijn er ook kopies van de klappers en registers burgerlijke stand te raadplegen van de gemeenten van het gerechtelijk arrondissement Ieper (uitgezonderd Poperinge en Wervik): Heuvelland (Dranouter, Kimmel, Loker, Nieuwkerke, Westouter, Wijtschate en Wulvergem), Langemark-Poelkapelle (Bikschote, Langemark en Poelkapelle), Mesen, Vleteren (Oostvleteren, Westvleteren en Woesten) en Zonnebeke (Beselare, Geluveld, Passendale, Zandvoorde en Zonnebeke).

- **Stad Ieper. Kiezerslijsten, 1895-1994** (GA13): Kiezerslijsten van Ieper (en deelgemeenten).

- **Stad Ieper. Verslagen Gemeenteraad en het College van Burgemeester en Schepenen** (GA14)

De notulen van de gemeenteraad van Ieper (1805-1913) werden uitgegeven. Deze publicaties bevatten informatie over onder andere de gemeentelijke financiës, allerlei administratieve zaken en personeelszaken (de stadsbode, de archivaris, de beiaardspeler,...), de gemeentelijke inrichting (straten, wegen, aanplantingen, verlichting, waterwegen), het verkopen van goederen van de gemeente, de openbare onderstand en de burgerlijke godshuizen (verkopen, rekeningen, leningen), hygiëne en volksgezondheid (de reinigingsdienst, inenting, het stedelijk zwembad), de politie (functionering en reglementen), cultuur en onderwijs (de bibliotheek, de harmonie, de muziekschool), het kerkhof, publieke feestelijkheden, economie en handel (de markten en foren), enzoverder. De vooroorlogse notulen (onuitgegeven) zijn eveneens beschikbaar van Dikkebus, Elverdinge, Sint-Jan en Vlamertinge.

- **Stamregister van de burgerwacht van Ieper, 1900-1914**: Namenlijsten.

- **Militieregisters, 1888-1932**

Voor de periode 1888-1932 worden de militieregisters van de verschillende militiekantons (Ieper, Elverdinge, Mesen, Roesbrugge-Haringe, Waasten en Wervik) bewaard. Deze kantons omvatten de gemeenten Bikschote, Boezinge, Brielen, Dikkebus, Dranouter, Elverdinge, Houtem, Ieper, Kimmel, Krombeke, Komen, Langemark, Loker, Mesen, Neer-Waasten, Nieuwkerke, Oostvleteren, Passendale, Ploegsteert, Proven, Poperinge, Reningelst, Roesbrugge, Sint-Jan, Vlamertinge, Voormezele, Waasten, Watou, Westvleteren, Westouter, Wervik, Wijtschate, Woesten, Wulvergem, Zonnebeke en Zuidschote. De militielijsten bevatten de identificatiegegevens van de dienstplichtigen en de ouders. Iedere man moest zich, in het jaar dat hij twintig jaar werd, inschrijven in deze registers.

- **Arrondissementscommissariaat, 1888-1931**

Arrondissementscommissarissen traden op als tussenpersoon, informant, adviseur en inspecteur van de hogere overheid in lokale aangelegenheden. Hun werkzaamheden bestonden uit de toepassing van de wetten en besluiten en de controle op de correcte naleving ervan door de niet-

ontvoogde gemeenten (gemeenten met minder dan 5000 inwoners).³ Zo waren ze actief op het vlak van belastingen, onderwijs, registratie, kiezerskorps, gemeentelijke financiën, administratie en militie.

Een van de hoofdbekommernissen van de arrondissementscommissaris was de militie. Hij moest er zorg voor dragen dat de gemeentelijke administratie haar verplichtingen op dit vlak nakwam. Voor de invoering van de persoonlijke dienstplicht in 1909 steunde de werving op het territorialiteitsbeginsel. Elke territoriale indeling moest een vast aantal dienstplichtigen leveren. Bij aanvang van de werving werd het contingent vastgelegd. Dat werd dan trapsgewijs verdeeld onder de departementen/provincies, de arrondissementen, de kantons en de gemeenten. In 1817 werd overgegaan tot de indeling in militiekantons. In 1870 werden deze hernummerd. Het arrondissement Ieper omvatte de militiekantons Ieper (43), Poperinge (44), Proven (45) Elverdinge (46) Langemark(47), Geluveld (48), Nieuwkerke (49), Waasten (50) en Wervik (51).

Door de invoering van de beperkte (1909) en de algemene dienstplicht (1913) verloren die kantons hun nut. De wet op de beperkte persoonlijke dienstplicht van 1909 bepaalde dat per gezin één zoon onder de wapens moest gaan. Deze wet maakte een einde aan het lotingsysteem. In 1913 werd elke jongeman onder de wapens geroepen. (Voor het militiegebeuren zie ook Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen).

Het archief in Ieper bestaat uit de lotingslijsten⁴ (de definitieve lijst van alle mannen onder wie er geloot zal worden), de getrokken nummers, de beslissingen van de militierechtscollèges, de aanduiding van het korps waartoe de dienstplichtigen behoren, eventuele 'weerspannigen' (*réfractaires*) en de beslissingen over hen, de lijsten van vrijgestelden en eventuele motieven voor vrijstellingen. Deze informatie is voorhanden voor elk kanton voor de periode 1888-1910. Voor de periode na 1910 zijn er inschrijvingslijsten en lijsten van de uitgestelden (mannen die bijvoorbeeld omwille van een hogere studie hun legerdienst later deden) en vrijgestelden (mannen die vrijgesteld werden van dienst).

Een tweede belangrijke reeks naast de militiestukken zijn de kiezerslijsten van het arrondissementscommissariaat. Die werden opgemaakt op basis van de bevolkingsregisters van de gemeenten. Tot 1918 geven ze een indicatie van de sociaal-economische achtergrond van elke stemgerechtigde. Na de oorlog bieden ze geen extra informatie ten opzichte van de bevolkingsregisters.

- **Burelen van Weldadigheid en Burgerlijke Godshuizen, 1797-1925**

Vanaf de vijftiende eeuw ontstonden er in Vlaanderen godshuizen. Dit waren individuele of collectieve woonvormen waarin behoeftigen, veelal ouderlingen, werden opgevangen. De financiering ervan was afkomstig van particulieren, ambachtsverenigingen en religieuze instellingen. Pas na de Franse Revolutie nam de centrale overheid zijn verantwoordelijkheid in de armenzorg op. De godshuizen kwamen onder het 'Bestuur van de Burgerlijke Godshuizen' te staan. In 1914 werd dit opgenomen in de Commissie van Openbare Onderstand (C.O.O, sinds 1976 doorgegroeid tot het OCMW). Het stadsarchief bevat documentatie over gestichten, stichtingen en besturen in Ieper en omgeving (o.a. Vlamertinge, Elverdinge, Dikkebus, Zillebeke, Voormezele, Heuvelland),

---

³ In het arrondissement Ieper waren in 1902 Langemark, Poperinge en Ieper, Wervik en Komen ontvoogd. De niet-ontvoogde gemeenten van het arrondissement waren: Beselare, Bikschote, Boezinge, Brielen, Krombeke, Dikkebus, Dranouter, Elverdinge, Geluveld, Geluwe, Hollebeke, Houtem, Kimmel, Loker, Mesen, Neder-Waasten, Nieuwkerke, Oostvleteren, Passendale, Ploegsteert, Proven, Reningelst, Roesbrugge-Haringe, Sint-Jan, Vlamertinge, Voormezele, Waasten, Watou, Westvleteren, Woesten, Wulvergem, Wijtschate, Zandvoorde, Zillebeke, Zonnebeke en Zuidschote.

⁴ Deze zijn niet identiek aan de inschrijvingsregisters die in principe alle mannelijke Belgen van een bepaalde leeftijd bevatten.

zowel over de oudere periode als voor de periode 1900-1914. De instellingen vingen personen uit de hele regio op. Deze archieven bevatten onder andere:

- registers van beraadslagingen van de armenbesturen (namen van kandidaat-bestuursleden, benoemingen, informatie over bezittingen, pachters en pachtgelden)
- registers van briefwisseling (discussies over de onderstandswoonst, de bedragen waar de behoeftigen recht op hadden, mogelijke verhogingen, opleidingen)
- kasboeken van godshuizen en jaarrekeningen van armenbesturen
- inschrijvingslijsten van de verschillende instellingen
- registers van de verdeling van goederen (namenlijst van wie brood en kleding ontving)
- daggelden van werkende kinderen (op naam); dagboek van de spaarrekeningen van wezen (op naam)

Een begrip dat in deze stukken vaak terug komt en enige duiding vergt is dat van de 'onderstandswoonst'. Iemand die van de ene gemeente naar de andere verhuisde, hoorde voor de armenzorg nog enige tijd bij zijn vorige domicilie. Dit moest de grotere gemeenten beschermen tegen een overrompeling van onvermogens uit andere gemeenten. Het leidde ook tot een drukke briefwisseling tussen de commissies over wie voor welke behoeftige verantwoordelijk was. De kosten van wie in een gemeente werd opgevangen, konden binnen een bepaald tijdsbestek immers nog steeds verhaald worden op de openbare onderstand van de gemeente waar die persoon vandaan kwam en waar men dus zijn 'onderstandswoonst' of '*domicile de secours*' had.

- **Archief van het Bureel van Weldadigheid van Vlamertinge:** Het brievenboek (1902-1922) geeft een inzicht in de problemen waar de armenzorg mee kampte, hoe de armenzorg functioneerde, de oorzaken en gevolgen van armoede en de soms ingewikkelde familiebanden en structuren van solidariteit. Een groot deel van de briefwisseling bestaat uit discussies over welke gemeente 'onderstandswoonst' was. (CBG/R62).

Enkele voorbeelden:

- Briefwisseling tussen Elverdinge en Vlamertinge over het geval 'Lamon' in december 1902. In juli 1901 kwam Emma Lamon, die enkele dagen eerder door haar man verlaten was, in Vlamertinge aan. In mei 1902 vroeg ze in die gemeente steun aan. Die steunaanvraag werd naar Elverdinge doorgestuurd, omdat haar 'onderstandswoonst' zich daar bevond.
- Een discussie met het armenbestuur van Zillebeke over de 'kinderen Hauspie'. Vader Hauspie had op het kasteel te Zillebeke, waar hij werkte, een ongeluk. De verantwoordelijkheid van baron De Vinck beperkte zich tot het overbrengen van het gezin (de echtgenote en twee kinderen uit een eerder huwelijk van vader) naar Vlamertinge. De vrouw werd door haar eigen vader opgenomen, de kinderen door hun grootvader. Die kon hen echter niet onderhouden en het armenbestuur besloot tussen te komen.
- Brief van de gemeente Vlamertinge aan de arrondissementscommissaris (26 februari 1906). In de gemeente bestond de regel dat wie meerdere beroepen uitoefende slechts in één functie leverancier mocht zijn aan het armenbestuur. Een vrouw uit de gemeente werkte als vroedvrouw voor het weldadigheidsbestuur. Haar minderjarige zoon, die in haar huis de stiel van bakker uitoefende, mocht daarom géén brood

leveren. Dit zou tot afgunst leiden, aangezien andere winkeliers zouden kunnen protesteren. Bovendien moest aan de vrouw de raad gegeven worden dat ze een 'onbetaamde praalzucht' tentoonspreidde en ze meer 'eerbied' moest hebben voor het bestuur.

- **Archief van het Bureel van Weldadigheid van Elverdinge:** De rekeningen van het weldadigheidsbureel (1891-1911) en de Grootboeken (1903-1913). (CBG/R 66-67 en R133); **Archief van het Bureel van Weldadigheid van Dikkebus:** De rekeningen en begrotingen (1891-1910). (CBG/R70-71); **Archief van het Bureel van Weldadigheid van Voormezele:** Dag- en kasboek (1910-1935). (CBG/R128); **Archief van het Bureel van Weldadigheid van Ieper:** Rekeningen (CBG/R118).

Deze financiële informatie geeft inzicht in het praktische reilen en zeilen van de armenbesturen, de loon- en prijsevoluties, de evolutie van het aantal ondersteunden, de bezittingen van een armenbestuur en het hele pachtgebeuren.

Inkomsten haalden de burelen o.a. uit kerkomhalingen, openbare boomverkopen, toelagen van de gemeente, de provincie en de staat, inkomsten uit pacht (met de namen van de pachters, de aard van de gepachte goederen en de pachtsommen) en interesten. De uitgaven bestonden uit vergoedingen en wedden voor personeel (van de secretaris tot het hulpje bij de broodbedelingen); bureelkosten; de jaarlonen van de 'heelmeester' en de vroedvrouw; vergoedingen voor diensten van werklieden (zoals herstelwerken aan een woning of het afsluiten van een weide) en voor leveringen van goederen, voedsel, schoenen, kleding, brandstof en geneesmiddelen; de 'tafel- en verblijfskosten' van de 'gebrekkelijke ouderlingen en wezen' in de eigen gemeente en die van enkele behoeftigen in andere gemeenten waarvoor men onderstandswoont was (allen met naam vermeld); begrafenis kosten (begraafputten en doodskisten).

- **Archief van het Godshuis Sint-Jan:** Het register van de aankopen (1904-1919) (CBG/R7). **Archief van het Godshuis Nazareth:** Kasboeken (1911-1937). (CBG/R130-131-132). **Gesticht Godtschalck te Wytschaete:** Het kasboek (1911-1934) (CBG/R54).

De maandelijkse uitgaven van deze tehuizen voor ouderlingen vertellen ons welke hoeveelheden vis, eieren, 'groensels' en karnemelk er gekocht werden en hoeveel de winkelier, de schoenmaker, de wasvrouw, de strijkster en de mandenmaker betaald werden. De kasboeken van Nazareth vertellen ons bijvoorbeeld dat de bejaarde mannen die er verbleven 'smoorgeld' kregen. Het kasboek van Wytschaete vermeldt de bedragen die betaald werden voor vervoer, boodschappen, daglonen van werklieden, briefwisseling, 'telefoonboodschappen', stalmest, etc. En ook dat in 1911 de kapper om de twee à drie maanden langs kwam om het haar van de jongens in het Godshuis te knippen.

- **Archief van het Krankzinnigengesticht**

Het register van de toelatingen tot het Gemeenschappelijk Fonds vertelt ons waar de ingeschrevenen vandaan kwamen, waarom ze weer vertrokken (genezen, gestorven, gereïntegreerd) en waar hun onderstandswoont was. (CBG/R17)

Het register van de geïnterneerde krankzinnigen (1841-1918) (CBG/R76), vermeldt naam, leeftijd en beroep van de betrokkene, gemeente waar hij/zij vandaan komt, datum van vertrek, diagnose en prognose (al dan niet '*curable*'). De patiënten hebben epilepsie, zijn *imbécile*, lijden aan psychose, alcoholisme, dementie, idiotie, *délire érotique*, *délire maniac*, melancholie, *dégénérescence mentale*,... De reden van uitschrijving is in regel overlijden,

een enkeling werd genezen verklaard of door de familie opgeëist (*réclamé*). Er waren voor de genezen patiënten zowel tijdelijke als definitieve ontslagen.

Het stadsarchief van Ieper bezit een uniek fonds met de individuele dossiers van de patiënten van de instelling, op naam, ook voor de periode 1900-1914. Een dossier bevat in regel: een aanvraag tot opname door een familielid (gewoonlijk echtgenoot/echtgenote of vader/moeder), een homologatie van de handtekening van de aanvrager door de burgemeester van de woonplaats, informatie over wie de kosten van de verzorging zou betalen, een getuigschrift (en soms ook een meer gedetailleerde brief) van de behandelende arts met een eerste diagnose en soms verdere briefwisseling tussen de familie en de instelling over de patiënt. Soms wordt de briefwisseling niet door de ouders of echtgenoten van de patiënt gevoerd, maar door iemand van de gemeente in naam van het familielid.

Deze dossiers geven zowel medische als sociaal-economische informatie over de betrokkenen. Zo leren we bijvoorbeeld dat wie een 'opgeld' betaalde, aan een 'betere eettafel' werd geplaatst. Bijzonder is de emotionele informatie (soms expliciet, soms tussen de regels) dankzij de soms erg persoonlijke brieven in de dossiers en het inzicht dat deze brieven geven in het functioneren van gezinnen met een disfunctionele partner of kind. Dit fonds geeft ook een kijk op de toenmalige familiebanden en familiale solidariteitsvormen.

- Een vader vraagt wanneer hij zijn volwassen zoon mag bezoeken.
- Een gezin vraagt wanneer broer/zoon naar huis mag, maar krijgt te horen dat hij een gevaar is en niet naar huis kan.
- Een moeder schrijft vol bezorgdheid en liefde over haar zoon. Ze hoopt dat ze hem voorzichtig behandelen omdat hij verlegen en bevreesd is. Hij was volgens haar deugdzaam, een grote hulp, muzikant en tekenaar. In het verslag van de dokter lees je echter dat hij wegliep, vuur stichtte en zijn moeder sloeg! In het verslag van de instelling lezen we dat hij aan grootheidswaan, angsten en waandenkbeelden leed en er aan zijn opname zelfmoordpogingen vooraf gingen.

De behandelende artsen stellen vaak géén echte diagnose, maar beschrijven de symptomen en het 'vreemde' gedrag van de patiënt: 'mentale vervreemding', waanideeën, alcoholisme, grootheidswaan, obsessies, 'onophoudelijke impulsen', zelfmoordpogingen, gewelddadigheid ten opzichte van vrouw en kind, hypochondrie, angst, erfelijke belasting, '*crises d'excitation*', vagebondisme, epilepsie. Dat valt dan allemaal onder de noemer '*maladie mentale*' of 'verstandskrankheid'.

- **Archief van het Sint-Antoniusgesticht (Loker – Heuvelland):** Dit weeshuis bood sinds 1896 plaats aan ca. 60 jongens en 140 meisjes. De jongens verbleven er tot ze ongeveer 10 jaar waren, de meisjes tot ze meerderjarig waren. Er was ook plaats voor betalende kinderen. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog was het een voor die tijd 'modern' gesticht. Het voormalige bejaardentehuis werd opgeknapt en aangepast aan de noden van een huishoudschool en weeshuis. De inschrijvingsregisters (1895-1914) en (1913-1959) geven de naam en geboortedata van de wezen, identificeren de ouders, geven aan wanneer de kinderen binnenkwamen, soms waarom (verlaten door de ouders, ouders gescheiden), wanneer ze weer vertrokken en waarom. Vaak keerden de kinderen - soms pas jaren later - terug naar één of beide ouders, ze werden verplaatst naar een andere wezenschool, gingen ergens in dienst, traden in het klooster in, of gingen aan het werk. Tijdens de oorlog werden

er in het Sint-Antoniusgesticht ook kinderen uit de gestichten van Ieper en Wijtschate ondergebracht (CBG/R52 en R120-121).

- Op 2 juli 1913 kwamen de broertjes Verbist Paul (°1903) en Albert (°1904) toe. Een kleine maand later vertrok Paul naar Wijtschaete, het domein van wijlen Jonkheer Godtschalck (1809-1892) waar – volgens de bepalingen van zijn testament – weesjongens tot landarbeiders werden opgeleid. Albert vertrok op 30 mei 1917 naar de wezenschool in Westvleteren.
- Maria en Marta Dochy komen aan op 25 maart 1914 en worden een jaar later door hun ouders weer opgehaald, die met hen naar Amerika vertrekken.
- Albertine Clement, geboren in 1882, kwam in 1896 in het gesticht toe en trad in november 1903 in het klooster. Ze overleed op 6 april 1914.
- Joseph (°1899), Maria (°1900), Alice (°1901), Germaine (° 1904) en Anna (°1906) Geldof kwamen samen aan in de instelling op 5 juli 1911. Tien dagen later overleed Anna. Op 5 februari 1914 werden de overige drie meisjes door de ouders opgehaald om naar Amerika te vertrekken. Joseph kwam op 28 september 1911 in Wijtschate terecht.
- Maria Vermeulen (°1901) komt in 1911 binnen en loopt samen met een ander meisje in 1919 weg.
- **Archief van het Godshuis Belle:** Het register van de bevolking (1919-1955) bevat ook een bladzijde met oude vrouwen die reeds voor de oorlog werden opgevangen. (CBG/R143) De individuele ingangen (Mathilde Vancattendijk, geboren te Brussel in 1838, kwam in 1912 in het Godshuis terecht en overleed in 1922) vertellen ons hoelang mensen in het tehuis verbleven, op welke leeftijd ze er terecht kwamen en waar ze vandaan kwamen. Ook dit zijn reeksbronnen die soms heel wat invoerwerk vergen voordat ze vragen kunnen beantwoorden.
- **Archief van de Arme Meisjesschool (Ecole St-Elisabeth):** De inschrijvingslijsten van dit meisjesweeshuis vertellen ons over het parcours van de kinderen. We weten wanneer de kinderen geboren zijn, wanneer ze toekomen en waarom ze weer vertrekken (werk, onderwijs, terug naar hun ouders). De meisjes bleven er tot ze ca. twintig jaar werden. Vaak kwamen er meerdere zusjes tegelijk toe. (CBG/R18)
  - Hortensia Merveille werd geboren te Ieper op 30 januari 1901. Ze komt in 1907 in het tehuis toe en vertrekt er weer in 1922 omdat ze in dienst treedt in het O.L.V.-Gasthuis.
  - Lucia Billeau, drie jaar oud, komt samen met haar zus Maria, vijf jaar oud, binnen op 28 februari 1908. De zusjes komen uit Langemark. Op 26 september 1923 gaat Lucia naar de normaalschool te Heverlee.

De inschrijvingslijsten van de weeshuizen en bejaardentehuizen kunnen gekoppeld worden aan andere beschikbare reeksbronnen. Vanuit de inschrijvingslijsten hebben we immers concrete namen en geboortedata. In de registers van de burgerlijke stand kan je met die gegevens op zoek naar bijkomende informatie over de personen zelf (bijvoorbeeld huwelijksakten en overlijdensakten) en op zoek gaan naar informatie over het sociale milieu waar deze mensen vandaan kwamen, in zoverre dit in de akten vermeld wordt (zoals de woonplaats en het beroep van de betrokkene zelf en hun ouders). Je zou de bewoners van een weeshuis of de behoeftige ouderlingen letterlijk in kaart kunnen brengen (uit welke wijken komen ze) en een sociaal groepsprofiel kunnen schetsen. Ook uit de lijsten van de ondersteunde behoeftigen in de

rekeningboeken van de Burelen van Weldadigheid (zoals dat van Elverdinge) zou je de personen kunnen opzoeken in de akten van de burgerlijke stand en zo proberen te reconstrueren wat voor mensen dat waren. In welke wijken woonden ze? Welke beroepen voerden zij en hun ouders uit? Ook het personeel, de pachters en de werklieden uit de kasboeken en jaarrekeningen kan je zo opzoeken. Je zou op die manier van meerdere groepen (in de eerste plaats groepen armen, wezen, bejaarden, ondersteunden) een portret kunnen opstellen.

- **Kerkfabriek**

Het stadsarchief bevat archiefstukken van verschillende kerkfabrieken. De archieven van de kerkfabriek van Dikkebus en Elverdinge en van de Sint-Maartenskerk en Sint-Pieterskerk te Ieper beslaan ook de periode 1900-1914. Deze archieven bevatten weinig bruikbare informatie over het dagelijks leven. De verslagboeken van de vergaderingen van de kerkfabrieken behandelen vooral restauratie- en subsidiedossiers. In de kasboeken vind je beperkte informatie over bijvoorbeeld de kostprijs van stoelen, processen, misbroden.

- **Deelgemeenten**

In het stadsarchief van Ieper worden eveneens de archieven van de deelgemeenten van voor de fusies van 1970 en 1976 bewaard. Deze gemeentearchieven hadden ook zwaar te lijden onder de Eerste Wereldoorlog. Toch zitten er in deze fondsen interessante stukken, zoals de bevolkingsregisters, de registers van aankomst en vertrek, briefwisseling en de notulen van de gemeenteraden en het schepencollege. Bovendien bevatten deze archieven niet alleen stukken met betrekking tot de gemeenten, maar wegens de toezichhoudende functie van de gemeenten ook stukken over de Commissies van Openbare Onderstand en de kerkfabrieken.

- Boezinge (GA02): bewijsstukken en boeken jaarrekeningen (1913), rekeningen kerkfabriek.
- Brielen (GA03): bewijsstukken jaarrekeningen (1910-), boeken jaarrekeningen (1895-), begrotingen (1908-), begroting kerkfabriek (1906-).
- Brielen (Oud Bestand):
  - militie: lijst van uitgestelden en ontslagenen van de lichtung 1913, inclusief bewijsstukken
  - rekeningen commissie van openbare onderstand: kasboeken, dagboeken, grootboeken (1900-)
  - inschrijvingsregisters burgerwacht (1900-1901)
  - aanplakking van huwelijksbeloften (1914)
  - ingekomen briefwisseling
    - briefwisseling met de provincie. Bijvoorbeeld een brief van de arrondissementsingenieur aan de gemeente Brielen (13 oktober 1913) over het probleem van het wassen van cichorei en vruchten in een beek, in overtreding van de verordening op de buurtwegen en waterlopen. Voor alle werkzaamheden in grachten en beken was toestemming van de provincie nodig.
    - briefwisseling met de arrondissementscommissaris, bijvoorbeeld over veranderingen in de taksen (cinema, auto).
    - briefwisseling met andere gemeenten, bijvoorbeeld een brief van de burgemeester van Sint-Jan die aan de burgemeester van Brielen laat weten dat er in Sint-Jan een geval van 'razernij' was (19 december 1913).
- Dikkebus (GA04): bewijsstukken jaarrekeningen (1913), inschrijvingsboek briefwisseling (vanaf 1909), begroting (1901-1910), militielijsten (1900-1910), register van vertrek en aankomst (1902).

- Elverdinge (GA05): briefwisseling (1901-1908) met de provincie en de arrondissements-commissaris, begrotingen en rekeningen.
- Hollebeke (GA06): kiezerslijsten.
- Sint-Jan (GA07): begrotingen, rekeningen, bewijsstukken, kiezerslijsten.
- Vlamertinge (GA08): register briefwisseling (1900-1905), begrotingen, rekeningen.
- Voormezele (GA09): jaarrekeningen.
- Zillebeke (GA10): rekeningen en begroting, kiezerslijsten, registers van aankomst en vertrek (1901-).
- Zuidschote (GA11): jaarrekening en bewijsstukken (1913), kiezerslijsten.

- **Stad Ieper, Lokale Politie**

Dit fonds bevat politiereglementen en –verordeningen, onder andere in verband met herbergen, spelen, muziek, openbare orde en de riolen. De meeste stukken dateren van het einde van de negentiende eeuw. Interessant is het Iepers reglement “op het bezoek van monumenten”, met de openingsuren en toegangsprijzen voor wie in 1911 het stadhuis, de hallen en het museum wilde bezoeken.

- **Stad Ieper, Bibliotheek**

Hier vinden we inschrijvingsregisters van de leners, catalogussen en uitleenregisters van de openbare bibliotheek op het einde van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw. Deze lijsten bevatten de namen van de ontleeners en welke boeken ze ontleenden. Hoeveel bezoekers waren er op een week of een maand? Welke boeken waren populair? Hoeveel boeken leende iemand uit? Welke boeken had de bibliotheek? De maatschappelijke status van de lezers is verrassend: meerdere gemeenteraadsleden en schepenen en andere prominenten uit de Ieperse elite, zoals Arthur Merghelynck, fotograaf Maurice Antony en architect Jules Coomans, kwamen bijna wekelijks langs. Populair bij hen waren onder andere de intellectuele tijdschriften *Revue de Belgique* en de *Revue Générale*. Het fonds bevat ook stukken over de werking van de bibliotheek (rekeningen met het loon van de bibliothecaris, de kosten van de aankoop van boeken, verwarming, verlichting en onderhoud).

- **Verenigingsarchief**

Dit zijn doorgaans erg kleine fondsen. Voor de vooroorlogse periode zijn relevant:

- Verslagen van de bestuursvergaderingen van het provinciaal comité West-Vlaanderen van de ‘*Union Belge des sociétés de football association*’ (1912-1914) (C10/433). Nuttig voor een geschiedenis van het voetbal in West-Vlaanderen, discussies over transfers en disciplinaire maatregelen.
- Ledenlijsten en jaarrekeningen van ‘De Vrije Bolders’ (1840-1914). Via de registers van de burgerlijke stand kan je de beroepen, leeftijden en sociale achtergronden van de leden opzoeken en een groepsportret schetsen van de leden van deze vereniging. (CO9/72-78)
- Verslagen van de Raad van Bestuur en de Algemene Vergaderingen van de Oudleerlingenbond Sint-Vincentius College (1897-1934). Het zijn voornamelijk verslagen van feesten, reizen en feestdagen (CO9/76). Hieruit kan je meer informatie halen over hoe er feest werd gevierd en wat er werd gevierd.

- **Familiearchieven**

Dit zijn doorgaans erg kleine fondsen, geschonken door private personen aan het stadsarchief. Hier zijn misschien mogelijkheden om gericht aan het publiek te vragen of zij nog over dergelijke

papieren beschikken uit hun eigen familie. Deze papieren leren ons over familiebanden en - conflicten, de economische en sociale situatie van de bevolking, het reilen en zeilen van kleine zelfstandigen etc.

- Notariële akten (verkoop, schenking, huwelijkscontracten) van verschillende families (CO9/174-175).
  - De persoonlijke papieren van een leperse landbouwersfamilie (C10/504).
- **Notarieel archief**

Het archief van de kamer van notarissen (VER10/1-2) bevat namenlijsten van de 'onbekwamen' die onder '*conseil judiciaire*' stonden en lijsten van de gescheiden koppels, gedomicilieerd in het arrondissement Ieper. De inschrijvingen lopen van het midden van de negentiende eeuw tot de jaren 1960. Ze staan alfabetisch gerangschikt. Naast de datum van de juridische uitspraak worden ook de beroepen van de betrokkenen vermeld.

1.1.2. Gemeentearchief Heuvelland

Het gemeentearchief omvat de stukken van de fusiegemeente Heuvelland vanaf 1977 en van de deelgemeenten voor 1977 (met uitzondering van De Klijte, zie stadsarchief Poperinge). De meeste negentiende-eeuwse stukken hebben de Eerste Wereldoorlog niet overleefd, waardoor het gemeentearchief vooral de periode vanaf 1919 bestrijkt.

- **Bevolkingsboeken** (onvolledig): Kimmel en Westouter vanaf 1847, Loker vanaf 1881.
- **Parochieregisters en registers burgerlijke stand**: Zie ook het stadsarchief van Ieper.
- Fragmentair zijn er nog documenten m.b.t de **gemeentelijke administratie en de gemeentelijke diensten** van de verschillende deelgemeenten voor de Eerste Wereldoorlog beschikbaar, voornamelijk uit de jaren vlak voor de oorlog.
  - Kimmel: notulenboeken van de gemeenteraad, registers van briefwisseling (1897-1920), begroting (1907-).
  - Loker: grootboeken van ontvangsten en uitgaven (1912); de archieffondsen gemeentebegroting, militielichtingen, gemeenterekeningen, notulenboeken, kiezerslijsten, registers van briefwisseling, bevatten enkele stukken van de tweede helft van de negentiende eeuw en van na 1919, en fragmentair documenten uit de periode 1900-1914.
  - Dranouter: Kiezerslijsten (1912), militielichtingen (1913-1914), gemeenterekeningen (1913-1914).
  - Nieuwkerke: inschrijvingen gemeentelijke meisjesschool (1912), kiezerslijsten (1913), kasboeken, gemeenterekeningen (1913).
  - Westouter: het vooroorlogs archief van Westouter ontsnapte gedeeltelijk aan de oorlog. Het archief bevat gemeenterekeningen, kasboeken, begrotingen, militielichtingen, procesverbalen (veldwachters), notulenboeken van de gemeenteraad en het schepencollege, tellingen van o.a. motorvoertuigen en paarden.
  - Wijtschate: het archief is beperkt tot de periode na 1919.
  - Wulvergem: het archief is beperkt tot de periode na 1919.

1.1.3. Gemeentearchief Langemark-Poelkapelle

Hier wordt het archief van de gemeenten Langemark, Poelkapelle en Bikschote voor de fusies en van de latere fusiegemeente Langemark-Poelkapelle bewaard, alsook materiaal dat door particulieren geschonken werd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd een groot deel van het archief vernietigd. Er is daarom in het gemeentearchief nauwelijks iets terug te vinden over de periode voor 1919.

- **Registers van de burgerlijke stand** (1802-heden, onvolledig): Akten van inschrijvingen in de gemeente, geboorte-, overlijdens- en huwelijksakten. Deze zijn digitaal te raadplegen.
- **Kiezerslijsten** (1911-1915): enkel Bikschote.

1.1.4. Mesen

Het beschikbare materiaal uit de periode voor de Eerste Wereldoorlog te Mesen is erg beperkt. Mesen werd tijdens de oorlog immers tot een ruïne herleid. Het archief beschikt onder andere over **kieslijsten, bevolkingsregisters en registers van de burgerlijke stand**. De **fotocollectie** en **prent-briefkaartencollectie** zitten (voorlopig) in depot in het stadsarchief van Ieper.

Het Geschiedkundig Museum van Mesen (°1972) belicht zowel de lokale vooroorlogse geschiedenis als de gebeurtenissen van de Eerste Wereldoorlog. Het is voorlopig gesloten in afwachting van de opening van het nieuw bezoekerscentrum (2014).

Het **Koninklijk Gesticht van Mesen** werd door Maria-Theresia van Oostenrijk in 1776 gesticht en is de oudste openbare instelling van België. Aanvankelijk stond het in voor de opvang en opvoeding van dochters van gesneuvelde soldaten. Later groeide het uit tot een kostschool voor de kinderen (jongens tot 12 jaar, meisjes tot 20 jaar) van Belgische soldaten. Tijdens de oorlog vluchtten de leraressen en de kinderen naar Frankrijk. Na de oorlog werd het internaat niet herbouwd op de site van de vernielde abdij van Mesen, maar verhuisde het gesticht naar Lede (bij Aalst). Het archief van het Koninklijk Gesticht van Mesen bevindt zich nu in Brussel. Het Provinciaal Archief te Brugge beschikt eveneens over documenten over het Gesticht voor de oorlog.

1.1.5. Stadsarchief Poperinge (en OCMW)

Het stadsarchief van Poperinge bewaart de archieven van Poperinge en haar deelgemeenten, maar ook van tal van andere instellingen en verenigingen. De archieven van de openbare onderstand bevinden zich nog op het huidige OCMW en zijn nauwelijks geïnventariseerd en op dit ogenblik moeilijk te consulteren.

De archiefsituatie in Poperinge is minder precair dan voor de andere gemeenten van CO7, aangezien een belangrijk deel van het vooroorlogse archief de oorlog overleefde. Veurne en Poperinge waren de enige Belgische steden die tijdens de oorlog niet bezet en niet verwoest werden. Vlak na de Eerste Wereldoorlog concentreerde de eerste archivaris van het stadsarchief van Poperinge zich echter vooral op het echt oude materiaal. Moderne stukken werden daardoor niet geïnventariseerd en/of niet bijgehouden. Het archief probeert die achterstand vandaag nog steeds in te halen.

Voor de onderzoeker stellen zich twee belangrijke problemen. Er is ten eerste zeer veel ongeopend, niet geïnventariseerd archief. Ten tweede is er het probleem van de verstoorde ordening. Er werden door een voormalige archivaris thematische dossiers opgesteld, waarbij een groot deel van het archief uit elkaar getrokken werd. Dit maakt zoekwerk erg moeilijk. Enkele belangrijke bronnen, zoals de briefwisseling van de gemeente en de bewijsstukken van de jaarrekeningen, werden uit elkaar gehaald en zitten verspreid over thematische dossiers.

De archieven van de deelgemeenten werden in de jaren 1970 voorlopig geïnventariseerd door tijdelijke werkrachten. Dit zijn inventarissen waar vaak elke datering ontbreekt, met dezelfde thematische indelingsproblematiek. De inventarissen zijn slecht geredigeerd en geven weinig inzicht in wat er effectief in het archief zit.

- **Registers burgerlijke stand en bevolkingsregisters**

- **Notulen van gemeenteraad en schepencollege**

- Poperinge: gemeenteraad en schepencollege. Er is digitaal een samenvatting beschikbaar.
- Reningelst: gemeenteraad en schepencollege
- Watou: gemeenteraad en schepencollege
- Krombeke: schepencollege
- Proven: gemeenteraad
- Roesbrugge-Haringe: gemeenteraad

Onderwerpen die in de notulen aan bod komen zijn onder andere: de doorverwijzing van inwoners naar een krankzinnigengesticht (zoals dat van Ieper), organisatie van de militieplicht, politie-reglement (op carnaval, de herbergen, ...), de verplichte inschrijving van de vreemde hoppeplukkers, aanvragen in verband met 'hinderlijke inrichtingen', ambachten en handel (met bijvoorbeeld tabellen van de opgerichte bedrijven), feestelijkheden, armenbestuur, onderwijs.

- **Stadsrekeningen en bewijsstukken bij de rekeningen (Poperinge)**

Rekeningen en begrotingen. Hierin is informatie te vinden over de gemeentelijke inkomsten (belastingen, accijnzen, schoolgelden, etc.) en de uitgaven (lonen, onderhoud der gebouwen, verlichting, verwarming, drukwerk, reiniging, de kosten van volksfeesten, pensioenen, politie, brandweer, nachtwakers, telefoondienst, pokkeninrentingen, aanleg en onderhoud van wegen en voetpaden, muziekkorps, stadsverfraaiing, ...). In combinatie met de notulen van de gemeenteraad en het schepencollege biedt dit archief potentieel heel wat informatie over het reilen en zeilen van de stad. De bewijsstukken zijn echter moeilijk te vinden in het erg verstoorde archief. Een groot deel van deze documenten werd uiteengetrokken en verspreid over de thematische dossiers.

- **Register briefwisseling en bestuurlijke briefwisseling (Poperinge)**

In het register werd de in- en uitgaande briefwisseling opgelijst, met per brief een beknopte omschrijving van de inhoud van de brief. Het archieffonds met de eigenlijke brieven is onvolledig. De gemeente correspondeerde vooral met de omliggende gemeenten, de provincie en de nationale overheid. Een groot deel van deze briefwisseling kan teruggevonden worden in het Provinciaal Archief (cf. *infra*). De dossiers in Poperinge bevatten enkel de binnengekomen briefwisseling (zoals de vragen van het provinciebestuur over allerlei onderwerpen), maar geen kopies van de antwoorden. Het fonds bevat ook briefwisseling met aannemers (bijvoorbeeld over het vervangen van de publieke pompen) en is daardoor interessant voor een geschiedenis van de

ontwikkeling van de municipale uitrusting. De briefwisseling met privépersonen betreft vragen naar certificaten en allerhande aanvragen, zoals voor het oprichten van een cinema. Interessant voor het thema dagelijks leven zijn ook:

- dossiers (op naam) over behoeftigen uit de gemeente
- brieven waar persoonlijke problemen centraal staan, in verband met burgerlijke stand, domicilie, huwelijk, migratie, ...
- klachten: de gemeente ontving bijvoorbeeld in 1907 meerdere klachten over een huis van 'geheime ontucht', Herberg 'De Drie Koningen'. De herberg krijgt daarop voor zes maanden een verbod op het schenken van alcohol. In een brief van 15 juli 1907 bericht de politie-commissaris over een 'vrouw van lichte zeden', die daar zou werken en verblijven.

- **"Onderwijs" (Poperinge)**

Samenraapsel van documenten over allerlei onderwerpen, zoals informatievragen van het provinciebestuur. De antwoorden van de gemeente kunnen wellicht in het provinciearchief teruggevonden worden. Verder zijn er namenlijsten van leerlingen (met hun scholingsniveau) van verschillende instellingen, namenlijsten van onderwijzers en inspectieverslagen.

- **"Ambachten en Nijverheid" (Poperinge)**

Thematische dozen over brouwers, molenaars, brandweer, etc. Het materiaal is erg ongeordend, documenten van de achttiende eeuw tot het midden van de twintigste eeuw zitten door elkaar. De meeste dossiers bevatten enkele documenten uit de periode 1900-1914.

- **Stadsschaal (Poperinge)**

Weegboeken. De openbare weegschaal stond in voor het officiële wegen van – in de eerste plaats – de oogst van de hoppeboeren. Zij konden hier een officieel certificaat krijgen van het gewicht van hun zakken. De weegboeken lijsten op wie van de stadsschaal gebruik maakte en hoeveel hun goederen wogen. Ook andere goederen en dieren werden gewogen (varkens, koeien, kalveren, stieren, vaten petroleum). De boekjes zijn moeilijk leesbaar, de namen zijn vaak slechts half geschreven. Ze zijn bruikbaar voor onderzoek naar de landbouweconomie (hoeveel woog een volwassen stier?) en onderzoek naar de hoppedeteelt.

- **Vrederecht**

- Register van de rechtszaken (datum, namen van beide partijen, onderwerp en bedrag).
- Akten van gerechtsdeurwaarders.
- Aankondigingen van openbare verkopen van allerhande goederen (meubels, werktuigen, boomstammen).
- Verslagen van bijeengeroepen **familieraden**. De familieraad speelde een rol in (het toezicht op) de voogdij en het bestuur van de goederen van minderjarigen waarvan één of beide ouders waren overleden. De familieraad bestond uit verdere familie aan vaders- en moederskant of - bij gebrek daaraan - uit vrienden en kennissen. Deze dossiers zijn voor een geschiedenis van het persoonlijke en het dagelijkse leven een interessante bron. Hoe functioneerden gezinnen na het wegvallen van één of beide ouders? Ook over financiële zaken (huisraad, bezittingen, spaargelden) en de goederenverdeling binnen een huwelijk bevat dit veel informatie. Een minderjarige die wilde trouwen, of als vrijwilliger naar het leger wilde, had daarvoor toestemming nodig van de familieraad. Bij een overlijden van een vader bijvoorbeeld werd geïnventariseerd waaruit het bezit van het gezin bestond.

Gemeenschappelijk waren de dieren en de meubels. Die moesten dan naar waarde geschat worden, de helft werd als het bezit van de moeder gezien, het deel van de vader was van de kinderen, maar de overblijvende partner kreeg er zeggenschap over. Bij tweede huwelijken en kinderen uit meerdere huwelijken werd dit erg ingewikkeld.

- **Register der veroordelingen (Watou)**

Het bevat de leeftijd en het beroep van de veroordeelde, de plaats en de dag van de overtreding, de plaats en de dag van de veroordeling, de aard van de overtreding (slagen en verwondingen, diefstal, overspel, fraude), de uitspraak. De veroordelingen lopen van enkele dagen tot enkele maanden en een uitzonderlijke keer beroving van de burgerlijke rechten voor meerdere jaren.

- **Register van aankomst en register van vertrek (Krombeke)**

Lijsten van de uitwijkende en inwijkende gezinnen van de gemeente. Naam van de aangever, hoeveel personen (m/v), nieuwe verblijfplaats of plaats waar het gezin vandaan komt. In de periode 1900-1914 wijken per jaar ongeveer dertig tot veertig gezinnen uit. De meeste verhuizen binnen West-Vlaanderen, meestal slechts enkele dorpen verder, anderen trekken naar een andere provincie. Een enkeling trekt naar Frankrijk en een enkeling naar de Verenigde Staten (Petrus Pil-Desmyttere vertrok in 1906 met zijn echtgenote en drie dochters vanuit Krombeke naar de Verenigde Staten, South-Carolina). De inwijkelingen komen ook voornamelijk uit de omliggende gemeenten, een enkeling komt uit een andere provincie of uit Frankrijk aan.

- **Politieverhoren (Reningelst)**

Dit is een uniek document, met erg mooie verhalen, kleinmenselijke, maar ook zwaardere criminele zaken. De processen-verbaal gaan over dronkenschap, burenruzies, stropers, diefstallen, geweldplegingen, vechtpartijen, onderzoek van verdachte sterfgevallen, ... Een goede bron ook voor een geschiedenis van het uitgaansmilieu, het herbergleven, maar ook details over voeding, kleding, transport, wonen, scheldwoorden ('smeerlap'). Enkele voorbeelden zijn:

- (1899): Weduwe Desmedt dient een klacht in wegens 'slagen en verwondingen'. Uit de verhoren blijkt echter dat ze zelf een van de dronken jongemannen - die haar weliswaar lastig vielen – een pak slaag verkocht.
- (1901): Een onderzoek wegens kindermoord of vruchtafdrijving naar aanleiding van een anonieme tip. Een zwangere meid (23 jaar en gekend als 'slecht vrouwspersoon') werd ontslagen door haar bazin en er vervolgens van beschuldigd abortus gepleegd te hebben. Buren en mensen die haar zouden kunnen gezien of geholpen hebben, worden verhoord. Ze verliet eerder een ander onwettig kind in Lichtervelde, dat daar ten laste was van het armenbestuur.
- (1906): Een herberg wordt verklikt wegens een overtreding op het gemeentelijk reglement 'op den dans'.

- **Burgerlijke Godshuizen en Bureel van Weldadigheid (Poperinge)**

Rekeningen, begrotingen, registers, notulen van de zittingen (beperkt), personeelszaken, briefwisseling. Vergelijkbaar met gelijkaardige fondsen te leper. Informatie over de inkomsten (huishuren, pachten, boomkap,...) en de uitgaven (zoals bestuurskosten, onderhoud van de gestichten, betalingen voor werkzaamheden, voedsel, kleding (vrouwenmutsen, lijnwaad, wol, schoenen), onderhoudskosten van behoeftigen in eigen en vreemde gestichten). Namenlijsten van de pachters en van de behoeftigen van meerdere instellingen (ouderlingen en wezen).

- **Kroniek van Groot-Poperinge** (tot aan WOII) van archivaris Oscar Fiers.

1.1.6. Gemeentearchief Vleteren

In het gemeentelijk archief van Vleteren vind je de administratieve archieven van Oostvleteren, Westvleteren en Woesten, maar ook van een aantal andere instellingen en verenigingen. Een deel van de inventarissen is verouderd en bevat (vooral wat betreft de thematische dossiers) nauwelijks dateringen.

- Notulen van het schepencollege en de gemeenteraad van Oostvleteren, Westvleteren en Woesten.
- Bevolkingsregisters, registers van de burgerlijke stand, kiezerslijsten, parochieregisters en registers van aankomst en vertrek. Deze bronnen worden voor genealogische opzoeken gebruikt, maar kunnen ook informatie verschaffen over huwelijksquotiënten, geboorte- en sterftelijfs, migratie, etc.
- Militie: militieregisters, onderrichtingen, vrijwilligers, inlichtingen, lotelingen, vergoedingen, werfbureau, vrijstellingen, uitsluitingen, verloven.
- Financiële administratie van de gemeenten, Godshuizen, Burelen van Weldadigheid en onderwijsinstellingen (eind negentiende eeuw – begin twintigste eeuw): Rekeningen, kasdagboeken en begrotingen.
- Archief van de Kerkfabriek (Westvleteren, Oostvleteren, Woesten): Rekeningen, begrotingen, lijsten van pachters en pachteigendommen.
- Landbouw:
  - Exploitatiefiches en informatie i.v.m. landbouwtellingen (Oostvleteren en Westvleteren)
  - Epidemies en ziekten (Oostvleteren, 1891-1906)
  - Wedstrijden
- Varia:
  - Formulieren voor de hulp aan blinde en dove personen (Oostvleteren, 1897-1905)
  - Dossiers in verband met de buurtspoorwegen en vervoerdiensten (eind negentiende-begin twintigste eeuw, Oostvleteren en Westvleteren)
  - Kermisaffiches (Oostvleteren, 1898)
  - Reglement van de brandweer (Oostvleteren, 1913)
  - Register van Briefwisseling (Westvleteren, 1911)
  - Dossiers Hinderlijke Inrichtingen
  - Dossiers i.v.m. allerlei Openbare Werken

1.1.7. Sint-Sixtusabdij Westvleteren

De Sint-Sixtusabdij is een gesloten kloostergemeenschap. Het archief is slechts uitzonderlijk toegankelijk voor wetenschappelijk onderzoek door derden. Het archief is gedeeltelijk geïnventariseerd. Interessant voor een geschiedenis van het dagelijks leven zijn de kasboeken (1911-), de rekeningen van de paternosterwinkel en de briefwisseling van de abten over allerhande thema's (de

koeienplaag, het huren van een baksteenoven). Deze brieven tonen onder andere contacten met het gemeentebestuur van Westvleteren, bewoners van de gemeente en allerlei toeleveranciers, handelaars en afnemers.

1.1.8. Gemeentearchief Zonnebeke

De gemeente Zonnebeke stelde op 1 maart 2013 een archivaris aan. Er is nog geen inventarisatie van het archief beschikbaar. Net als in de andere gemeenten van de Zuidelijke Westhoek is er zeer weinig materiaal uit de vooroorlogse periode.

1.2. BOVENLOKALE ARCHIEVEN

1.2.1. Bisschoppelijk Archief (Brugge)

Als gevolg van het Concordaat van 15 juli 1801 tussen Paus Pius VII en Napoleon werden de bisdommen Ieper en Brugge afgeschaft en opgenomen in het bisdom Gent. In 1834 werd het bisdom Brugge heropgericht. Het strekte zich vanaf dan uit over het territorium van de volledige provincie West-Vlaanderen. Van 1895 tot 1931 was Gustavus Waffelaert bisschop van Brugge.

Het Bisschoppelijk Archief Brugge is een private instelling die zorg draagt voor het archief van het huidige bisdom Brugge en andere kerkelijke instellingen die op het grondgebied van dit bisdom gelegen zijn. Het bevat archief met betrekking tot de bisschoppen, hun naaste medewerkers, de diensten van het bisdom en de algemene werking van het bisdom Brugge vanaf de oprichting in 1559 tot 1801 en vanaf de heroprichting van het bisdom in 1834. Het bevat ook stukken uit de periode 1801-1834 toen West-Vlaanderen deel uitmaakte van het bisdom Gent.

De eerste twee afdelingen van het archiefbestand bevatten voornamelijk stukken van en over het beleid van de opeenvolgende bisschoppen en hun vicarissen. De derde afdeling bevat stukken die betrekking hebben op de algemene werking van het bisdom. Afdeling vier tot en met zeven handelen respectievelijk over de bisschoppelijke visitaties, de parochies, de kerkelijke rechtbank en de clerus. Afdeling acht bevat sermoenen en geestelijke toespraken, afdeling negen bevat stukken in verband met relieken en heiligen. Ten slotte is er nog een afdeling varia en een afdeling met gekopieerde stukken uit andere archiefdepots.

De meeste stukken zijn vooral relevant voor de religieuze geschiedenis en de kerkelijke organisatie: de administratie van het bisdom, de activiteiten van de bisschop en zijn ondergeschikten, de administratie van de erediensten, de priesterlonen, benoemingen, etc.

Voor de mentale en culturele geschiedenis van de streek en de geschiedenis van het dagelijks leven zijn de volgende archiefdocumenten interessant:

- Briefwisseling, pastorale brieven en toespraken van bisschop G. Waffelaert
- Toelatingen voor priesters tot het lezen van verboden boeken (1900-1913)
- Stukken over goede werken en liefdadigheid vanuit het bisdom en de parochies
- Het financieel beheer van het bisdom

- Kerkinspecties (onder andere van Ieper en Poperinge) en verslagen over de toestand in de parochies voor de periode 1900-1914
- Documenten in verband met het katholiek onderwijs in het bisdom
- Register van huwelijksdispensaties en dossiers over 'huwelijkskwesties'
- Sermoenen van priesters uit het bisdom
- Losse stukken in verband met verschillende parochies van het bisdom. Deze zijn alfabetisch geklasseerd (op naam van de gemeenten voor de fusie van 1970). Dit bevat informatie over de parochie, de kloosters, de hospitalen en de scholen.

1.2.2. Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen

De Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen beheert het provinciaal archief uit de periode van ca. 1875 tot vandaag. Op termijn zal ook ouder provinciaal archief, dat zich in het Rijksarchief van Brugge bevindt, overgebracht worden. Het provinciaal archief bevat documenten afkomstig van de beleidsorganen (Provinciegouverneur, Deputatie, Provincieraad en Arrondissementscommissarissen) en van de diensten die instonden voor de voorbereiding en uitvoering van de beslissingen genomen door de beleidsorganen en voor enkele specifieke taken die de provincie toevertrouwd werden vanuit het nationale niveau. Naast van unieke betekenis voor de geschiedenis van de provinciale instellingen, is dit archief ook erg belangrijk voor de lokale geschiedenis van de streek aangezien een groot deel van de West-Vlaamse gemeentelijke archiefbestanden volledig verloren ging tijdens de oorlogen. Door de toezichtfunctie van de provincie en de informatieoverdracht tussen de gemeenten en de provincie, kan dit archief een deel van die lokale leemten vullen. De provincie was tevens een tussenschakel tussen het nationale niveau en de gemeenten. Nationale wetgeving en reglementering werd er omgezet in informatievragen naar de gemeenten en controle op de toepassing, wat leidde tot een papierspoor over veel voor het dagelijks leven relevante onderwerpen.

Het archief herbergt enkele erg nuttige uitgegeven bronnen:

- **Processen-verbaalboeken van de Provincieraad, 1899-1919**

Handgeschreven én gedrukte verslagen van de provincieraad. Lijsten van de opgestelde rapporten (maar niet de rapporten zelf). De discussies handelen vooral over de provinciale administratie en het gemeentelijke en provinciale personeel (lonen en pensioenen), nieuwe belastingen (zoals de fietstaks) en al de aanvragen voor provinciale subsidies (wegenaanleg en wegenonderhoud, mutualiteiten, de bouw van arbeiderswoningen, restauraties, het veefonds, onderwijsinstellingen, etc.).

- **'Stand van het Bestuur'**

Een jaarlijks gedrukt verslag over de provincie met statistieken over uiteenlopende onderwerpen: de bevolkingsevolutie per gemeente, de rekeningen en de begroting van de provincie, de gemeentelijke verkiezingen, de gemeentekassen, de gemeentebelastingen, de statistiek van de ondersteunde behoeftigen, de financies van de burgerlijke godshuizen, de evolutie van de populatie van de gestichten voor o.a. wezen, ouderlingen en krankzinnigen, het aantal bedden in hospitalen en ziekenhuizen (en het aantal sterfgevallen), het aantal bevallingen en misvallen in de gasthuizen voor kraamvrouwen, de evolutie van de schoolpopulatie, verslagen van de geneeskundige commissie, het aantal artsen, apothekers, veeartsen, tandmeesters en vroedvrouwen, de erkende maatschappijen van onderlinge bijstand, het aantal boeken, ontleningen en

bezoekers van de bibliotheken, het aantal lotelingen, de lengte van de staatswegen, de activiteiten van het provinciaal veefonds, etc.

- **'Bestuursmemoriaal'**

Jaarlijks verslag over de uitgevaardigde gemeentelijke en provinciale besluiten en reglementen en uitgevoerde of aan de gang zijnde werken, vaak met weinig inhoudelijke details. Allerlei lijsten: toegekende studiebeurzen, lijsten van artsen en vroedvrouwen, opgave van de geneesmiddelen en toestellen die veeartsen en smeden in hun apotheek moeten bezitten, winnaars van de runder-prijskampen, ...

Het interessantste materiaal zit in de archieven van de provinciale administratie. Hierop bestaan oude, handgeschreven inventarissen, die in de leeszaal beschikbaar zijn. Een groot deel van dit archief bevindt zich in slechte staat (broos papier, slecht ingebonden). De verdere inventarisatie is aan de gang. Het archief is (grotendeels) in rubrieken en jaartallen ontsloten, niet per gemeente. Van sommige rubrieken is er een indeling in arrondissementen en kan men dus de map over de gemeenten in het arrondissement leper aanvragen. Van andere rubrieken moet men het volledige dossier doornemen om er de stukken die over de gemeenten van de Zuidelijke Westhoek handelen uit te filteren.

Het fonds **'Eerste afdeling'** bevat dossiers (per jaartal) in verband met de militieverplichting, de brandweer, de veldwachter, de politie, de kerkfabrieken, de verkiezingen, vervoer, de gezondheidsdienst en tombola's.

- **Brandweer:** Uitrusting, facturen van aangekocht materiaal.

- **Geneeskundige Commissie**

Ongezonde woningen en het ontsmetten van woningen, problemen qua openbare hygiëne, vaccinaties, epidemies. Hieruit kan je afleiden wat in het begin van de negentiende eeuw als ongezond en hinderlijk werd ervaren. In juni 1910 bijvoorbeeld leidde het vervuilde kanaal tussen leper en Boezinge tot een grote hoeveelheid dode vis in het water, met stankoverlast. Gemeente en provincie ontvingen hierover meerdere klachten.

- **De militieverplichting, de loting en de dienstplicht**

Tot 1909 bestond het Belgisch leger uit vrijwilligers en lotelingen. Iedereen die twintig werd, moest tegen een bepaalde datum op een alfabetische lijst ingeschreven worden, waarop een trekking volgde en enkele maanden later een inlijving. Er waren (complexe) mogelijkheden van uitstel, vervanging en vrijstelling. De wet op de 'beperkte persoonlijke dienstplicht' ging in op 14 december 1909. Vanaf dan moest één zoon per gezin onder de wapens. Op 30 augustus 1913 werd de algemene dienstplicht ingevoerd. Het archief bevat documentatie over de werking van de wervingsburelen, de inschrijvingen, uitstel- en vrijstellingsdossiers, verloven, vervangingen (voornamelijk door broers), dossiers van vrijwilligers, weerspannigheid (zoals niet tijdig inschrijven) en beroepsprocedures allerhande, bijvoorbeeld voor of tegen een medische uitspraak. De dossiers zijn op jaar geïnteriseerd, uitzonderlijk ook thematisch. Er is geen ontsluiting op het niveau van personen of gemeenten. Het is een zoekwerk om de dossiers van de personen uit de Zuidelijke Westhoek terug te vinden. We kwamen - veeleer per toeval - het dossier tegen van de zoon van de stadsarchivaris van leper, die om studieredenen uitstel vroeg. Dit archief lijkt ons geschikt voor wie over een bepaalde persoon informatie zoekt en al weet dat die informatie zich in een bepaalde jaargang moet bevinden, of voor wie een algemenere studie over de miliciens, het functioneren van de loting, de dienstplicht, het erg ingewikkelde uitstel- en vervangings-

gebeuren wil doen, met bijvoorbeeld de provincie West-Vlaanderen als *case study*. Ook voor enkele andere onderzoeksthema's is dit archief bruikbaar, wegens de jaarlijkse oplijsting van gegevens over (bijna) alle mannen van een specifieke leeftijd. We denken aan de dossiers over de nationaliteit (van de Belgen die in Frankrijk woonden, of de jongemannen in West-Vlaanderen met ouders van vreemde origine, van hen moest vastgesteld worden wat hun nationaliteit was om te zien in welk land ze dienstplichtig waren). Dit kan een bron vormen voor een studie over inwijking en uitwijking in de regio. Interessant zijn ook de medische dossiers, met de redenen waarom iemand ongeschikt werd verklaard.

Het fonds '**Tweede afdeling**' bevat de financiële administratie van de provincie en de ondergeschikte besturen, de gemeenten, de kerkfabrieken en de OCMW's (en hun voorgangers). Het gaat hierbij vooral om de budgetten, niet de inhoudelijke/beleidsmatige discussies hier omtrent.

Voor een onderzoek naar het dagelijks leven is het fonds '**Derde afdeling**' het meest relevant. Dit bevat informatie over de 'werken', vanaf 1892. Dit fonds bevat o.a. dossiers over de landbouw (landbouwfonds en veefonds), vervoer (buurtspoorwegen, wegen en tolwegen), restauratiedossiers en allerlei provinciale taksen. Het klassement is ingedeeld in jaartallen. Dit slaat op het jaartal waarop het archief toenmaals werd samengesteld, zo bevat het '*Classement 1903*' documentatie over de periode van ca. 1898 tot 1901.

- **Landbouw**

- **Epidemies en ziekten**: Het provinciaal veefonds vergoedde landbouwers waarvan de dieren aangetast werden door bepaalde ziekten. Hieruit blijkt bijvoorbeeld welke vergoeding een landbouwer kreeg voor een paard dat in opdracht van de overheid werd afgemaakt. De vernietiging van de kadavers moest in de slachthuizen gebeuren met speciale installaties. Het archief bevat discussies over de methodes van vernielen van kadavers, de kosten van het fonds in verband met het onderzoek naar dieren en de ziektes waaraan ze stierven, lijsten met namen en woonplaatsen van eigenaars van gestorven dieren, geordend per dierenarts.
- De provincie verzamelde, vaak op vraag van de nationale overheid, informatie over heel wat thema's, bijvoorbeeld de hoeveelheid runderen er per jaar geslacht werden in elke gemeente, hoeveel er daarvan geschikt waren voor menselijk verbruik en hoeveel er onbruikbaar waren wegens ziekte. Het archief bevat lijsten met aantallen en prijzen van verkochte dieren per jaar per gemeente. De provincie functioneert tevens als een doorgeefluik van informatie tussen de nationale overheid en de gemeenten en de landbouwers. Bijvoorbeeld richtlijnen over de druifluis, de paardeninvoer en de verplichte vernieling van distels.
- Via prijskampen en tentoonstellingen wilde men de verbetering van de paarden- en runderrassen bevorderen (uitslagen van de hengsten, stieren- en vaarzenkeuringen, met namenlijsten van de eigenaar en beschrijving van het dier; reglementen van de keuringen). Het volgen van een opleiding of bijscholing (bijvoorbeeld studiebeurzen voor de tuinbouwschool te Gent) werd door de provincie gesubsidieerd. De provincie kende ook subsidies toe aan de kweeksyndicaten (hierover bevat het archief ledenlijsten, reglementen, jaarrekeningen en verslagen van de werkzaamheden) en aan de tuinbouworganisaties, zoals 'de Vereenigde Hof- en Landbouwliefhebbers van Yper' (hierover bevat het archief budgetten en ledenlijsten). De provincie richtte ook leergangen in voor fruitboom- en groenteteelt.
- **Veeartsenij**: loonlijsten

- Huisdieren: De ‘gezondheidspolitie der huisdieren’ spoorde besmettelijke ziekten bij huisdieren op. Het archief bevat bijvoorbeeld informatie over maatregelen bij razernij van honden.
- Prijsuitreikingen van de ‘Société Royale Protectrice des Animaux’.
- Lijsten van de dagelijkse, wekelijkse, maandelijkse en speciale marktdagen in de gemeenten en wat er verkocht werd. De burgemeester van Poperinge liet bijvoorbeeld weten dat er in 1898 op vrijdag markt was van 8u tot ’s middags en dat er jaarlijks vier feesten waren (de laatste woensdag van april, de dinsdag na de eerste zondag volgende op 2 juli, 30 augustus en de laatste dinsdag van oktober).
- Jaarlijkse landbouwtellingen: Onderrichtingen voor de tellers en toelichting over problemen in verband met de praktische uitvoer van de tellingen. Verschillende gemeentebesturen laten weten dat ze niet voldoende tellers vinden, wegens de te lage vergoeding.
- **Gemeentelijke werken en saneringen**

Deze dossiers zijn interessant voor een studie van de municipale ontwikkeling: de verandering en aanpassing van de gemeentelijke infrastructuur. Het gaat om kerkhoven, verlichting, kiosken, rioleringen, stratenaanleg, het overdekken van binnenstedelijke waterwegen, ...

- **Provinciale taksen**

Vorbereiding van de verschillende (nieuwe) belastingen, lobbywerk door organisaties en de praktische uitvoer van de verschillende belastingen.

- Inbreuken: Dossiers van de politiekantons, het vredegerecht, rechtbanken van eerste aanleg, over zaken in verband met provinciale belastingen. Het gaat bijna altijd om dezelfde overtredingen: fietsen zonder kentekens, niet aangegeven honden en drankverkoop zonder vergunning. Dit zijn honderden dossiers per jaar, opvraagbaar op datum, niet per gemeente. Enkele voorbeelden:
  - Vanderbeke Jules, een handelaar uit Poperinge, had geen taksplaat op zijn fiets. Hij betaalt een minnelijke schikking van 25fr., bovenop de te betalen fietstaks (13 februari 1901).
  - Camille Detru uit Beselare had zijn fietsplaat op de verkeerde plaats vastgemaakt en betaalde een minnelijke schikking van 5fr. (8 maart 1902).
- Fietstaks: De provincieraad voerde op 29 juli 1892 een taks in van 10fr. per fiets. Die nieuwe belasting bleek een rem op de verspreiding van het rijwiel. In de provincieraad van 20 juli 1898 werd daarom voorgesteld om arbeiders die de fiets voor woon-werkverkeer gebruiken een vrijstelling te verlenen. De Bestendige Deputatie moest oordelen over het al dan niet verlenen ervan aan de hand van de aanvraag- en inlichtingsformulieren. Dit leidde tot een enorme, onvoorzien grote, exponentieel groeiende papierberg, vooral aangezien de aanvraag elk jaar moest herhaald worden. In 1900 werd er aan 190 arbeiders een uitzondering toegestaan, in 1901 aan 275 en in 1902 aan 414. In 1904 liep het aantal aanvragen in de duizend, in 1913 waren het er ca. 1800, in 1914 2200. Al die individuele aanvragen zitten in het provinciearchief. Een typisch dossier bevat de volgende informatie: naam en adres, werkplaats en beroepsomschrijving, gezinssituatie, bedrag dagloon, een arbeidsbewijs van de werkgever, de afstand tussen werken en wonen, of iemand al dan niet nog thuis woonde en informatie over de welstand van de betrokkene. Je moest op minstens drie kilometer van je werk wonen (anders had je geen fiets nodig), mocht geen andere bestaansmiddelen hebben dan het eigen loon en je mocht zelf (of voor wie nog

inwoonde bij zijn ouders) niet meer dan 5fr. directe belastingen betalen. Voor sommige jaartallen is er een overzichtslIJst van al de uitzonderingsdossiers (op naam en met vermelding van de gemeenten). De dossiers geven informatie over de beroepen en de loonvariatie en -evolutie. Door het invoeren van al deze dossiers in een database, zou je een erg gedetailleerd beeld kunnen schetsen over de dagelijkse arbeidsmigratie in de streek, van een specifieke, omvangrijke groep werknemers. Honderden arbeiders waren talrijke kilometers onderweg, voor arbeid in naburige (en soms minder naburige) gemeenten. Naast de individuele dossiers bevat het fonds ook algemene documentatie over het invoeren van de taks, de praktische uitvoer ervan (het bestellen van de fietsplaten bijvoorbeeld), briefwisseling en klachten. De platen voor de vrijgestelde werklieden kregen een witte dwarsstreep. We geven enkele voorbeelden:

- Cyrille Vandevoorde noemde zijn fiets een 'wielpeerd' en reed er elke dag mee van Beselare naar Dranouter, om er te werken als 'kasseier'. Hij verdiende in 1903 2fr. per dag.
  - Camillie Delhaeye uit Geluveld werkte als aardewerker 'langs de baan', in de arrondissementen Ieper, Veurne en Kortrijk. Hij verdiende 2,75fr. per dag.
  - Camille De Kuytsche, magazijnier, werkte te Poperinge. Hij moest maar twee kilometer naar zijn werk fietsen, maar gebruikte de fiets ook om zich voor zijn werk te verplaatsen. De provincie oordeelde dat zijn werkgever de taks moest betalen.
- Dienstplaten: Veldwachters, postbodes, politieagenten die een fiets gebruikten voor hun werk, kregen een dienstplaat (met een zwarte dwarsstreep). Ook hiervan zijn de individuele dossiers bewaard per jaar. Enkel wie kon aantonen dat hij/zij zich verplicht met de fiets moest verplaatsen, kreeg de plaat.
  - Automobieltaks: De provincieraad legde op 13 juli 1899 een taks op de automobielen vast. Alle bezitters van auto's moesten jaarlijkse 50fr. betalen (voor voertuigen in geregeld en openbare vervoerdienst 30fr). In juli 1902 werd dit reglement gewijzigd. Voortaan bepaalde het gewicht van het voertuig het te betalen bedrag (automobielen minder dan 500 kg 50 fr., tussen de 501 en 1000 kg 100fr.). In 1906 veranderde het reglement weer. Vanaf dan was het vermogen van het voertuig (automobiel of moto) doorslaggevend. Vreemdelingen die meer dan dertig dagen in de provincie waren, moesten ook de taks betalen. Het archief bevat dossiers over de discussies over het invoeren van de taksen (en de informatie die men daarvoor verzamelde), de individuele aanvragen voor platen voor automobielen en 'motocycles' en briefwisseling (klachten). De individuele aangiften geven vanaf 1906 technische informatie over de voertuigen (aantal cilinders, straal van de wielen, toeren per minuut). Dit archief geeft informatie over wie er in de Zuidelijke Westhoek voor de oorlog al een auto of bromfiets bezat en wat voor één.
  - Provinciale belastingen op de honden, paarden, runderen, muilezels, ezels en schapen: Reglementering, briefwisseling (vnl. klachten en rechtzettingen), namenlijsten van bezitters.
  - Klachten: Briefwisseling met klachten over te betalen belastingen. Een weduwe uit Ieper schrijft in 1905 dat ze aangeslagen werd voor een hond die ze niet bezat en een boer uit Poperinge schrijft dat de politieagent zijn runderen twee keer (en dus dubbel) telde.
  - 'Insolvables': Lijsten van 'oninbare belastingen' (en de bedragen die de provincie zo misliep) wegens onvermogene eigenaren. Dit gaat bijna uitsluitend om mensen die te arm waren om hun hondenbelastingen te betalen, een enkele keer om paardentaks of een taks op alcoholische dranken. Het archief bevat lijsten per gemeente met de namen en de situatie

van de betrokkenen. Deze bron geeft inlichtingen over de levensomstandigheden van de armste bevolking, aan de rand van de maatschappij, vanuit een specifieke invalshoek. Voor de kleine gemeenten ging het jaarlijks om een handvol mensen, voor een grotere gemeente, zoals Poperinge liep dat op tot ruim tweehonderd dossiers.

- In Brielen hadden in 1906 drie hondeneigenaars hun belastingen niet betaald wegens behoefte. De echtgenoot van Emile Ollevier uit Brielen zat in de gevangenis, zij en haar vijf kinderen waren ten laste van de openbare onderstand. De weduwe van Charles Vandermeersch was behoeftige en woonde in bij haar schoonzoon. Cyrille Vandevijver was eveneens *'insolvable'*.

- **Office du travail**

- **Sociale zekerheid en verzekeringen:** Erkenningsaanvragen en aanvragen voor subsidies, ledenlijsten, reglementen, verslagen, begrotingen en rekeningen van allerlei lokale spaar- en verzekeringsorganisaties (maatschappijen van onderlinge bijstand, beschermcomiteeën van werkmanswoningen, lijfrentegilden, *'mutualités agricoles'*,...). Het archief bevat details over wat door die organisaties aan uitkeringen werd uitbetaald en waar de leden een vergoeding voor konden krijgen (zoals begrafeniskosten en hulpgeld aan kraamvrouwen).
- **Klachten** tegen de beslissingen van bovenstaande organisaties over het niet toekennen van pensioenen. Deze brieven verschaffen ons niet alleen informatie over het sociaal-economische, maar ook over de emotionele aspecten van familiale solidariteit en de omgang met 'oud zijn' in deze periode, door de betrokkenen zelf, hun families en de samenleving. Op pensioen gaan had weinig met leeftijd, maar alles met gezondheid, of beter het gebrek daaraan, te maken. Op pensioen ging je niet omdat je 'oud' was, maar omdat je leed aan astma, lamheid, slechthoofdpijn. Volwassen kinderen namen hun ouders in huis, maar logies en eten verschaffen was een last op het gezin. Hier zouden individuele dossiers verder uitgespit kunnen worden (eventueel via Registers burgerlijke stand) om de verhalen aan te vullen en exemplarisch te reconstrueren.
- **Ecoles industrielles:** Rekeningen, wedden van personeel, lijsten van lesgevend personeel.
- **Werkrechtvaardigen:** Werking, leden, rekeningen, kandidaten, verkiezingsuitslagen. Aantal tewerkgestelde arbeiders per gemeente die onder de werkrechtvaardigen vielen, met beroepsaanduidingen.
- **Werk- en nijverheidsraden:** Lijsten per gemeenten met het aantal bedrijfshoofden ('bazen') per industrietak en hoeveel arbeiders ('werklieden') zij tewerkstelden. Zeer nuttig voor wie naar een bepaalde industrietak of beroep een onderzoek wil voeren, of meer algemeen naar het ambachtswezen in de hele streek. Welke ambachten stelden veel personeel te werk? Welke gemeenten hadden vooral welk soort 'industrie'? Niet hierin opgenomen zijn de echte eenmanszaken (inclusief die waarin heel de familie aan het werk was).
- **Hogere raad van Handel en Nijverheid:** Kieslijsten, met uittreksels van de belastingcohorten. Daar de kiezers een bepaald niveau van welstand moesten hebben (bepaald bedrag patentbelastingen betaalden) geven deze lijsten een specifieke sociale groep weer. Net als met de weeskinderen en ouderlingen zouden ook deze lijsten via de registers van de burgerlijke stand kunnen aangevuld worden en kunnen leiden tot een uitgebreider groepsportret, dit keer van meer welgestelden. De lijst van verkiesbaren bevat naam, adres en opgave van de beroepen die aangeslagen waren voor patentrecht. Die beroepsomschrijvingen bevatten heel wat details, zoals welke goederen winkeliers juist verkochten en welke beroepen de mensen combineerden. Alleen pleitbezorgers, geneesheren, notarissen, bankiers en apothekers hadden slechts één omschrijving.

- Karel Baeckeland uit Kemmel was ‘commissionaris’ in snelwielen, ‘stovemaker’ en slijter in bier. De weduwe van Pieter Maeckelberghs was tapster en koopvrouw. Louis Bonneel was winkelier, glaswerker met twee werklieden en koopman in porselein en aardewerk. Annibal Brocqua was tapper, had een biljart en was koopman in stoffen en suikerijen. (Staat der betaalde patentrechten 1901)
- Rapporten over de toepassing van de minimumlonen: Werden de minimumlonen toegepast op werven van de provincie? De werfleiders, opziensers en verantwoordelijken van de gemeentebesturen werden aangepord om mee te werken. Er zouden slechts weinig overtredingen zijn.

De **‘Vierde afdeling’** bevat dossiers over onderwijs, gevangeniswezen en politie.

- **Onderwijs**

Informatie over de sluitingen van scholen wegens besmettelijke ziekten, de bouw van scholen, de aanstellingen van het onderwijzend personeel.

- **Politierglementen**

De politierglementen zijn geïnventariseerd en toegankelijk gemaakt op het niveau van de gemeenten. Dit is een interessante bron voor thema’s als vermaak, vervoer, criminaliteit en allerlei aspecten van het gemeenschapsleven. De gemeenten wilden met deze reglementen o.a. het uitgaansleven onder controle houden. In de dossiers vonden we volgende voorbeelden:

- Reglement op de openbare hygiëne (Elverdinge, 1909). Herbergen onder een bepaalde grootte werden afgeschaft. Dit maakte deel uit van de gemeentelijk gestuurde sanering. Het werd eveneens verboden – op straf van boete en een mogelijke gevangenisstraf – ‘te wateren langs de openbare weg’. In Hollebeke kregen de ‘cabaretten’ een sluitingsuur opgelegd.
- Reglement op de circulatie van voertuigen (Ieper, 1909). De maximale snelheid binnen de stad werd begrensd op vijf kilometer per uur.
- In Poperinge werden (1909) de eigenaars van honden eraan herinnerd dat het dier aan de leiband moest.

De **‘Vijfde afdeling’** betreft het ‘Gemeen Fonds’ en heeft geen inventaris. Dit fonds kende steun toe aan zieke behoeftigen (bijvoorbeeld opgenomen in het krankzinnigeninstituut te Ieper). Het gaat om duizenden, niet ontsloten, individuele dossiers van het einde van de negentiende eeuw tot de jaren 1950.

Naast deze afdelingen zijn er nog enkele andere fondsen interessant:

- **Archief van de arrondissementscommissarissen**

Toezicht op de niet ontvoogde gemeenten.

- Militieregisters. Voor het arrondissement Ieper bevinden de militieregisters zich in het stadsarchief van Ieper.
- Begrotingen en rekeningen van de niet ontvoogde gemeenten (1907-1914).
- Thematische dossiers over lokale kwesties (voornamelijk naoorlogs archief).

- **Hinderlijke inrichtingen**⁵

De hinderwetgeving werd in het begin van de negentiende eeuw in België geïntroduceerd. Voor de oprichting en uitbreiding van bedrijven was er een specifieke aanvraagprocedure voorzien die aanleiding gaf tot dossiers van 'Hinderlijke, Gevaarlijke en Ongezonde Inrichtingen', vandaag milieuvergunningen genoemd. In het kader van een Max Wildiersproject wordt gewerkt aan de systematische invoer van alle vergunningen van Hinderlijke Inrichtingen uit het provinciearchief. Deze dossiers worden daartoe uit het archief 'Derde Afdeling' gefilterd en krijgen een nieuwe nummering. Dit fonds is online doorzoekbaar en bruikbaar voor onderzoek naar de ambachten en industrie in de Zuidelijke Westhoek, technologische innovaties, milieugeschiedenis, ondernemerschap, ...

- De weduwe Six-Declauw tekende beroep aan tegen het besluit van het schepencollege van Ieper (brief van 9 juli 1900), over de voorwaarden die haar gesteld werden bij het oprichten van een stapelplaats van hout. Ze moest haar afdak in karton vervangen door een steviger pannendak. Ze argumenteert dat dit te duur was en dat het papierdeksel in andere steden en dorpen ook gebruikt werd. Het beroep werd afgewezen wegens laattijdige indiening. (A3/GB/1997/26/m)
- Op 3 maart 1902 ontving Camille Lapère-Lagae uit Beselare toelating om een 'locomobile' in gebruik te nemen. Een technische fiche beschrijft het soort installatie, de constructeur en de technische specificaties. (A3/GB/1997/31/QQ).

1.2.3. Rijksarchief Brugge

Het Rijksarchief te Brugge beheert de archieven van openbare besturen (rechtbanken, buitendiensten ministeries) in de gerechtelijke arrondissementen Brugge, Ieper en Veurne; van de provincie West-Vlaanderen (Franse Tijd, periode 1830-1870); van afgeschafte instellingen uit het Ancien Régime (kasselrijbesturen, leenhoven, abdijen enz.) en van notarissen. Daarnaast berusten er archieven van gemeenten, kerkfabrieken en OCMW's, van polders en wateringen, van bedrijven en van vooraanstaande families en politici uit de regio. Er is ook een bibliotheek en een zeer uitgebreide kaartenverzameling. Het Rijksarchief van Brugge maakt deel uit van het Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, een federale wetenschappelijke instelling.

In onderstaand overzicht beperken we ons tot die archieven waarin materiaal uit de periode 1900-1914 terug te vinden is. Daar meerdere fondsen verplaatst werden van/naar het Rijksarchief van Beveren, het Provinciaal Archief West-Vlaanderen en lokale archieven, is het niet steeds duidelijk welk archief zich waar bevindt én zijn verdere wijzigingen hierin mogelijk.

Net als in het provinciearchief is er nog een groot deel ongeopend en niet-geïnteriseerd materiaal. Volgende mogelijk interessante archieven kregen een inventarisnummer, maar de inventaris bleek (nog) niet te bestaan. Doorgaans bevatten deze archieven slechts een beperkt aantal stukken. Mogelijk werden deze archieven ook overgedragen aan de lokale archieven (of zal dit nog gebeuren).

- Inv. 204, Plaatsingslijst van het archief van de kerkfabriek Westouter.
- Inv. 207, Plaatsingslijst van het archief van de gemeente Poperinge.

---

⁵ Voor een uitgebreide analyse van de bruikbaarheid van dit fonds voor historisch onderzoek, zie MARIN, Matthieu, "Dossiers van gevaarlijke, hinderlijke en ongezonde bedrijven. Kritiek en bruikbaarheid voor historisch onderzoek" in: *Historische Economie en Ecologie*, Gent, 2010.

- Inv. 378, Plaatsingslijst van het archief van de kerkfabriek Oostvleteren.
- Inv. 224. Gemeentearchief Krombeke⁶.
- Inv. 271 Gemeentearchief Langemark⁷.

Wel aanwezig, grotendeels geïnventariseerd en raadpleegbaar, zijn:

- **Archief van de Provinciale Geneeskundige commissie van West-Vlaanderen** (1818-1910), (TBO 163)

Dit archief bevat heel wat informatie over de gezondheidstoestand van de gemeenten van West-Vlaanderen. De verslagen van de vergaderingen vermelden onder meer welke epidemieën waar woedden en de nieuwe nationale regelgeving hieromtrent. Ook bevat het namenlijsten van dokters, chirurgijns en apothekers per arrondissement. Daarnaast zijn ook de examens bewaard die dokters, tandartsen en vroedvrouwen in spe moesten afleggen om de respectievelijke titel te verkrijgen. Onder gezondheid werd ook die van dieren verstaan. Het fonds bevat lijsten van dierenziekten, waar ze voorkomen en bij welke dieren.

- **Bisdom Brugge, XIXe-XXe eeuw** (Nieuw kerkarchief, TBO 127): Begrotingen en rekeningen voor de parochies van het bisdom Brugge.
- **Parochiearchieven**⁸

De archieven van kerkfabrieken bevatten ledenlijsten van de verschillende broeder- en zusterschappen en doop-, huwelijks- en overlijdensregisters. Wanneer ook het financiële archief van de kerkfabriek bewaard is, kan je hier informatie vinden over restauraties en herstellingen, verpachtingen van goederen en gronden, renten, ... De bijlagen bij de rekeningen kunnen (indien bewaard) gebruikt worden bij het opstellen van een overzicht van lokale ambachtslieden.

- **Reningelst** (TBO 178): Dit archief dateert voornamelijk uit de negentiende eeuw (en ouder). Voor de periode 1900-1914 zijn er notulen van de vergaderingen van de kerkfabriek, briefwisseling, doop-, huwelijks- en overlijdensregisters en een register van de vormelingen.
- **Watou** (TBO 173/9).
- **Oostvleteren** (INV 39/28): Dit is voornamelijk Ancien Regime archief. Het enige recente materiaal is een gildeboek van de broederschap van de Heilige Rozenkrans.
- **Westvleteren** (TBO 177): Van deze kerkfabriek zijn delen van de briefwisseling bewaard en documenten in verband met het financieel beheer van goederen en land en de bijlagen bij de rekeningen. Daarnaast zijn er ook enkele stukken aangaande het vernieuwen van de kerkvloer in 1911-1912.
- **Gemeentearchieven**
  - **Gemeente Proven**⁹ (INV 32/6): Voor de gemeente Proven zijn de gemeenterekeningen en -begrotingen bewaard en ook die van de verschillende instellingen van de openbare onderstand. Helaas zit er een hiaat in de reeks voor de periode 1900-1910. Verder zijn er kiezerslijsten bewaard voor de jaren 1900-1901, 1901-1902, 1902-1903 en 1907-1908.

⁶ Onvindbaar/overgedragen aan gemeente?

⁷ Onvindbaar/overgedragen aan gemeente?

⁸ Zie NUYTTENS, M., *Inventarissen van archieven van kerkfabrieken*. (meerdere delen); NUYTTENS, M., *Inventaris van het archief van de kerkfabriek en de parochie Reningelst*; NUYTTENS, M., *Inventaris van het archief van de kerkfabriek en de parochie Westvleteren*.

⁹ ZOETE, A., *Inventarissen van gemeentearchieven*, deel V, p. 103-126.

- **Notarissen**

Een interessante bron voor de studie van het dagelijks leven zijn de minuten van notariële akten. Hier vind je informatie over verkopen, openbare verkopen, erfenissen, staten van goed, huwelijkscontracten en dergelijke meer. Deze documenten bevatten naast genealogische informatie, ook gegevens voor een studie van bezittingen, huwelijksstelsels en andere aspecten van sociale geschiedenis.

- INV 307/8, Notaris Paul Lauwers (Ieper), minuten 1890-1924.
- INV 307/29, Notaris Verschoore X. (Nieuwkerke, depot 2009).
- Inv 307/11, Notaris Lava, Aimé (Poperinge), minuten 1875-1906.
- Inv 307/11, Cassiers, Pierre Julien Mathieu (Poperinge), minuten 1907-1951.
- TBO 183/30, Notaris Boucquey, Grégoire (Poperinge), minuten 1870-1915, p. 93-98.
- TBO 183/25, Notaris Van Cayzeele, Elie (Poperinge), minuten 1894-1942, p. 77-78.
- TBO 183/28, Notaris Bacquaert, Auguste (Poperinge), minuten 1891-1919, p. 87-89.
- INV 307/21, Notaris S. Mourisse (Roesbrugge-Haringe, depot 2007).
- TBO 183/27, Notaris Joseph Simpelaere (Oostvleteren), minuten 1907-1912, p. 81-86.

De volgende archieven werden recent van het Rijksarchief in Beveren naar het Rijksarchief in Brugge overgebracht en waren daarom op het moment van dit onderzoek (voorjaar 2013) niet vlot raadpleegbaar. Zowel de **gerechtelijke archieven** als de archieven van de **registratiekantoren** kunnen voor een zoektocht naar informatie over het dagelijks leven zeer interessante informatie opleveren.

- R 223 - Plaatsingslijst van het Archief van het Parket te Ieper. Oud Bestand 1889-1972.
- M 48 - Inventaris van het archief van de gevangenis te Ieper. Oud Bestand 1808-1936.
- M 57 - Inventaris van het archief van de weldadigheidsschool van Ieper en rechtsvoorganger. Overdracht 2000. 1904-1921.
  - Dit fonds bevat onder andere een lijst van de religieuze overtuiging van de minderjarigen (*Comptabilité Morale* – 1899-1918).
- F 444 - Inventaris van het Archief van het kantoor der registratie van Ieper en zijn rechtsvoorgangers. 1884-1970.
- R 507 - Inventaris van het archief van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Ieper. Burgerlijke Rechtbank. Overdracht 2003. 1879-1970.
  - Minuten van de vonnissen van handelszaken. Deze bevatten informatie over de partijen (naam, beroep, woonplaats) en wat er beslist werd. Dit gaat onder andere over erfenissen en handelsgeschillen.
  - Faillissementsdossiers (1911-1913). De documenten dateren van na de oorlog, maar gaan over faillissementen uit de periode 1911-1913 die pas na de oorlog afgehandeld werden. Het gaat om schuldvorderingen van leveranciers, persoonlijke informatie over de gefailleerde (gezinsamenstelling, eerdere veroordelingen), een waardeschatting van de onderneming en de beslissing van de rechtbank.
- R 512 - Inventaris van het archief van het Vredegerecht Ieper Eerste Kanton. Overdracht 2003. 1890 – 1970.
- R 513 - Inventaris van het archief van het Vredegerecht Ieper Tweede Kanton. Overdracht 2003. 1890 – 1983.

- R 504 - Inventaris van het archief van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Ieper. Correctionele rechtbank. Overdracht 2003. 1908-1982.
  - Minuten van vonnissen van de correctionele rechtbank (1906). Bevat informatie over de beklaagden (naam, beroep, ouders, woonplaats) en geeft weer voor welke feiten ze gedagvaard werden, waarvoor ze veroordeeld werden en de straffen die ze opgelegd kregen.
- R 506 - Inventaris van het archief van de Rechtbank van eerste aanleg te Ieper. Burgerlijke Rechtbank. Overdracht 2003. 1868 – 1982.
  - Vonnissen op verzoekschrift (1908-1913). Dit is voornamelijk administratief materiaal, zoals lijsten van de schatters die werden aangesteld om een erfenis te schatten. Over de inhoud van de erfenis zelf is weinig terug te vinden.
- F 735 - Plaatsingslijst van het archief van het hypotheekkantoor te Ieper. Reeks 72. Overdracht 2012. 1908-1913.
- Inventaris van het archief van het hof van Assisen van West-Vlaanderen en rechtsvoorgangers. 1796-1960.
- V 9 - Inventaris van het archief van de afdeling Monumenten en Landschappen van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Dossiers inzake het bekrachtigen van de provincie- en gemeentewapens en -vlaggen. Overdracht 1997 (1837 - 1997).
- F 489 - Inventaris van het archief van het kantoor der registratie en domeinen van Roesbrugge-Haringe en zijn rechtsvoorgangers. Oud Bestand 1808 – 1853.
  - Registers van inschrijving van het landbouwrecht 1908 - 1925. Bevat interessante informatie over de landbouwleningen, zoals wat de landbouwer als borg stelt voor de lening en wat dit waard is.

1.2.4. Archief van het Kadaster West-Vlaanderen (Brugge)

Het kadaster is de burgerlijke stand van de onroerende goederen. Het archief bevat veranderingen aan die goederen, zowel wat de rechtspersonen (eigenaars) als de fysische veranderingen (bv. nieuwbouw) van de eigendommen betreft (1835 tot heden). Omdat er afschriften door de gemeenten naar een centrale dienst (Brugge) werden doorgestuurd, zijn deze archieven ook bewaard voor de gemeenten waar het gemeentelijk archief door de oorlog vernietigd werd.

De opzoeken kunnen enkel gedaan worden door of onder begeleiding van de archivaris. De dienst vraagt hiervoor een (beperkte) financiële bijdrage. Voor wie informatie zoekt over een specifiek perceel levert dit interessante informatie op. Opzoeken over een hele straat of wijk zijn echter erg tijdrovend, daar de informatie per perceel moet aangevraagd worden, maar per gemeente per jaar werd geklasseerd. De dossiers bevatten informatie over de eigenaar, eigenaarswissels (ook via onderhandse verkopen), mutaties, grenswijzigingen, nieuwbouw en verbouwingen. Er is in regel weinig informatie over de fysieke kenmerken van het gebouw. Soms is er een plan van de landmeter.

1.2.5. Rijksarchief Gent

In het Rijksarchief van Gent werden geen documenten gevonden in verband met het dagelijks leven in de regio in de periode 1900-1914.

1.2.6. Algemeen Rijksarchief Brussel

De kern van het archief van het Rijksarchief Brussel wordt gevormd door de overheidsarchieven. In de archieven van de volgende ministeries is informatie te vinden over de gemeenten van de Zuidelijke Westhoek voor de Eerste Wereldoorlog:

- **Ministerie van Binnenlandse Zaken. Verkiezingszaken (ca. 1834 - 1967)** (T 217)

Van bij zijn ontstaan was het Ministerie van Binnenlandse zaken verantwoordelijk voor het organiseren van de verkiezingen. Parallel met de uitbreiding van het stemrecht werden deze taken omvangrijker. Er ontwikkelde zich een dienst belast met de wetgeving en de instructies inzake de kiezerslijsten, hun jaarlijkse herziening, de verdeling van de zetels, de rangschikking van de gemeenten, de oproep van de kiezers, het opmaken en verdelen van de nodige formulieren, de aanwezigheidsjetons en vergoedingen voor verplaatsingen, het gratis transport van de kiezers, de kosten van de kiesinstanties ten laste van het rijk, onverenigbaarheid en verval van gemeenteraadsleden, ook met klachten, statistieken, rapporten, kortom alles wat met de theoretische en praktische aspecten van de verkiezingen te maken heeft. Wat men in het archief niet vindt, zijn de verkiezingsuitslagen. Deze bescheiden maken deel uit van het archief van de instanties bevoegd voor het geldig verklaren van de uitslagen. Voor de wetgevende verkiezingen gebeurt dit door Kamer en Senaat. De processen-verbaal van de hoofdbureaus en van de kies- en opnemingsbureaus, samen met de akten van voordracht en de betwiste stembrieven, worden aan de griffies van die instellingen bezorgd. Voor de provinciale verkiezingen spreken de provincieraden zich uit over de geldigheid en voor de gemeenteraadsverkiezingen de bestendige deputaties. Die bescheiden maken dus deel uit van de provinciale archieven. De dossiers over de (organisatie van de) verkiezingen Zuidelijke Westhoek overlapt wellicht gedeeltelijk met informatie die ook in het provinciaal archief terug te vinden is.

- Gemeenteraadsverkiezingen: Wetsvoorstellen en -ontwerpen in verband met de kieswetgeving 1843-1940, gemeenteraadsverkiezingen (algemene dossiers, oproepen van de kiezers, tussentijdse verkiezingen), gemeenteraadsleden, grenswijzigingen van gemeenten met weerslag op de kiezerslijsten (1894-1923), herzieningen van de kiezerslijsten.
- Provinciale verkiezingen: Dossiers inzake de wetten betreffende het aantal provincieraadsleden 1836-1947.
- Wetgevende verkiezingen: Onderzoek geloofsbrieven kandidaten (1900-1936), wensen en verzoekschriften (1878-1935).
- Werkrechtseraden: Wetten en besluiten met nota's (1894 – 1951), algemene dossiers (1869-1920).
- Handelsrechtbanken: Verkiezing van de leden der handelsrechtbanken. Dossiers uit de eerste helft 20ste eeuw.

- **Ministerie van Financiën. Administratie der douane en accijnzen. Grensgemeenten** (BE-A0510b/ I 350)

Het gros van het archief bestaat uit dossiers die (volgens klassament van de dienst) de code van het accijnsproduct, gevolgd door het cijfer drie kregen toegekend. Deze dossiers hebben te maken met de uitvoerende en controlerende taken die de dienst Accijnzen had ten aanzien van inrichtingen die aan accijns onderworpen producten voortbrachten. Ook het toezicht op de productie en de bewerking van accijnsgoederen valt hieronder. Opslag en handel kregen een andere code. Het nut van deze dossiers ligt in de eerste plaats op het terrein van de industriële geschiedenis. In een goed bewaard dossier treft men inlichtingen aan over de organisatie (bv. omvang en bouwwijze) van de onderneming, de productiegang binnen een bedrijf, het productie-procédé, het machinepark enz. Ze kunnen ook regionaal belangrijke (eventueel verdwenen) industrieën in kaart brengen. Een voorbeeld:

- Poperinge (238 3 / EM TABAK). Dossier inzake (particuliere) opslagplaatsen voor tabak, 1898-1962. De dossiers gaan over de oprichting, bewaking en inspectie, aangiften, goedkeuringen, enz. van de magazijnen en opslagruimtes. We vinden onder andere terug: getuigschrift goed gedrag en zeden, briefpapier Lebbe Tabak, een gedetailleerde beschrijving van het gebouw uit 1913, briefwisseling.

- **Ministerie van Openbare Werken. Buurtwegen, stadswegen en waterwegen: Koninklijke besluiten 1848-1939** (I 496)

In dit dossier is er weinig concrete informatie over de bewuste gemeenten terug te vinden. Het gaat eerder om algemene besluiten waaronder de gemeenten ook vielen.

- **Ministerie van Binnenlandse zaken: Verkiezingszaken** (T536, oud fonds)

Informatie over verkiezingspraktijken in Ieper (4105-4107). Over een klacht over de gemeenteraadsverkiezing in Ieper in 1903 wordt gediscussieerd op nationaal niveau, door o.a. Woeste, Francotte en Daens.

- **Ministerie van Justitie. Algemeen secretariaat. Archief tweede afdeling, 1830-1914** (I 130)

De informatie is opsommend van aard en weinig bruikbaar voor verhalend onderzoek. Lijsten met magistraten bij hoven en rechtbanken, vrederechters, griffiers, pleitbezorgers, notarissen, per kanton en/of per gemeente.

- **Ministerie van Justitie. Bestuur Openbare Veiligheid. Dienst Vreemdelingenpolitie. Individuele dossiers geopend tussen 1835 en 1912. Ministerie van Justitie. Bestuur Openbare Veiligheid. Dienst** (BE-A0510 / T 413). **Vreemdelingenpolitie. Alfabetisch repertorium van de individuele dossiers geopend na 1912.** BE-A0510 / F1068

De indeling van de dossiers is alfabetisch, niet regionaal, waardoor de mogelijkheden tot onderzoek in deze dossiers over een bepaalde streek beperkt worden. De individuele dossiers zijn voor het publiek toegankelijk via alfabetisch geordende naamkaarten. De originele fiches worden niet ter beschikking gesteld in de leeszaal. In plaats daarvan heeft de onderzoeker vrij toegang tot microfilms en microfiches van de steekkaarten. Het fichesysteem zelf is opgedeeld in een eerste reeks die de oudste dossiers bestrijkt (ongeveer tot nummer 500.000), een tweede reeks die in het verlengde hiervan de naamkaarten bevat van de dossiernummers tot 1.668.399.

Onderzoek naar de vreemdelingendossiers van mensen die zich in de Zuidelijke Westhoek vestigden is dus mogelijk maar vereist identificatiegegevens (namenlijsten) die vooraf via andere

archieven werden opgespoord (zoals de bevolkingsregisters). Om een algemene kijk te krijgen op het vreemdelingenbeleid in de 19de en de 20ste eeuw kan men ook grasduinen in de algemene dossiers van de Vreemdelingenpolitie. Deze dossiers bieden een blik op de interne werking van de Vreemdelingenpolitie, maar geven ook inzicht in de sociale context en de toenmalige mentaliteit ten opzichte van vreemdelingen. Inhoudelijk komen allerhande onderwerpen aan bod, zoals de omkadering van buitenlandse arbeidskrachten, zedendelicten en de beteugeling van landlopers.

1.2.7. Rijksarchief Beveren

Wegens de verhuis naar het Rijksarchief Brugge zijn de meeste hedendaagse archiefbestanden met betrekking tot het grondgebied West-Vlaanderen sinds 1 oktober 2012 niet langer raadpleegbaar in Beveren.

Enkele archieffondsen met betrekking tot de Rechtbank van Eerste Aanleg van Ieper (voor de Eerste Wereldoorlog) zijn wel nog ter inzage te Beveren (in 2013). De bruikbare documenten hierin (bevolkingslijsten) kunnen echter ook in het stadsarchief van Ieper ingezien worden.

1.2.8. Amsab (Gent)

Het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis (Amsab-ISG) te Gent is een archief- en onderzoekscentrum met als onderzoeksvoorwerp sociale bewegingen. Het werd opgericht in 1980 en heeft als doelstellingen het Belgische sociale verleden te bewaren, te beheren, te ontsluiten, te onderzoeken en toegankelijk te maken voor een breed publiek.

In het Amsab bevindt zich het **Archief van het Coöperatief Verbond Menen-Roeselare-Ieper** (voorheen de Samenwerkende Maatschappij De Plicht Menen). Dit archief bevat stukken uit de vooroorlogse periode (vanaf 1900). De archiefstukken over Ieper zijn echter van een latere datum. De Samenwerkende Maatschappij *Hoop en Vertrouwen* uit Ieper zag pas na WO1 het licht en werd pas in 1963 opgeslorpt in deze bredere coöperatie.

1.2.9. KADOC (Leuven)

Het KADOC (Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum) in Leuven heeft als doelstelling het onderzoeken van de wisselwerking tussen religie, cultuur en samenleving in Vlaanderen vanaf 1750 en het bewaren van archieven hieromtrent. De archieven van heel wat belangrijke christelijke sociale organisaties worden hier bewaard.

- **Boerenbond**

De Belgische Boerenbond werd opgericht in 1890. De organisatie wilde de Belgische landbouw moderniseren en beschermen tegen buitenlandse concurrentie. Gradueel werd een heel netwerk van lokale gilden en dienstverlenende instellingen opgericht: spaar- en kredietinstellingen, coöperatieve aankoop, verzekeringen, onderricht en een juridische dienst. Vanaf de eeuwwisseling

evolueerde de Boerenbond naar een centralistisch georganiseerde belangenorganisatie. Naast de boeren organiseerden ook de boerinnen (vanaf 1907), de tuinders (vanaf 1911) en de jeugd (vanaf 1920) zich. In de Zuidelijke Westhoek waren al voor de oorlog meerdere landelijke boerengilden actief, onder andere in Elverdinge vanaf 1910, in Poperinge vanaf 1903 en in Langemark vanaf 1906. Van deze gilden bevinden er zich dossiers in het archief. Er moet toestemming aangevraagd worden via de archivaris voor inzage. Deze dossiers bevatten stukken over aansluitingen en activiteitenverslagen.

- **Daidsfonds**

Het Davidsfonds, een katholieke cultuurvereniging, werd opgericht in 1875 op initiatief van de Leuvense studentenvereniging "Met Tijd en Vlijt". De stichting moet worden gekaderd in het streven van de flaminganten naar een democratisering van het cultuuraanbod in het bijzonder in de provinciesteden en op het platteland. Tijdens de daaropvolgende decennia bouwde de organisatie een breed netwerk van lokale afdelingen uit. Zo ook in Ieper en in Poperinge. Om dit archief te consulteren moet toestemming aangevraagd worden.

1.2.10. Liberaal Archief (Gent)

Het Liberaal Archief is het centrale archief voor de liberale beweging in België/Vlaanderen. Het Liberaal Archief heeft als wetenschappelijke instelling tot doel het verzamelen, bewaren en ontsluiten van alle bronnenmateriaal over de liberale beweging in België/Vlaanderen van het begin van de negentiende eeuw tot heden. Dit bronnenmateriaal omvat zowel archivalia als boeken en brochures, kranten en periodieken, foto's, affiches, vlaggen en museale stukken.

Het **Willemsfonds** werd in 1851 opgericht te Gent om de Nederlandse taal te verdedigen, door het Vlaamse volkslied aan te moedigen, taalkundige wedstrijden te organiseren en betaalbare Nederlandstalige boeken uit te geven. Daarnaast richtte het ook nog algemene bibliotheken op. Het Willemsfonds is van liberaal-vrijzinnige signatuur. Het Willemsfonds had een afdeling te Ieper en een afdeling te Poperinge, waarvan er (veeleer beperkt) archief beschikbaar is.

1.2.11. ADVN (Antwerpen)

In de collectie van het ADVN zijn geen sporen terug te vinden van organisaties of personen die voor 1914 actief waren in de Zuidelijke Westhoek. Wat de Vlaamse beweging betreft was er voor 1914 nauwelijks enige bovenlokale organisatie. Voor zover er organisaties actief waren, concentreerden die zich rond de grotere steden en colleges.

1.2.12. Letterenhuis (Antwerpen)

Het Letterenhuis is het centrale literatuurarchief van Vlaanderen. Niet alleen schrijversarchieven, maar ook archieven van literaire tijdschriften en uitgeverijen worden er bewaard, als grondstof voor

biografieën, literatuurgeschiedenissen, wetenschappelijke publicaties en tekstedities van werken uit de Vlaamse literatuur.

Met betrekking tot de Zuidelijke Westhoek bewaart het Letterenhuis een map met documentatie over **De Vlaamsche Vlagge**, het West-Vlaams studententijdschrift dat in 1875 te Roeselare werd opgericht. De inhoud van deze map is erg beperkt en bevat geen relevante informatie over de regio Zuid-West-Vlaanderen. Wel speelde *De Vlaamsche Vlagge* in de vroege twintigste eeuw een rol in Vlaamsgezinde studentenmilieus in o.a. Ieper en Poperinge. Daarnaast kan men in het Letterenhuis correspondentie raadplegen van en aan personen die actief waren in het Vlaamse cultuurleven, zoals de **briefwisseling van Cyriel Verschaeve**.

2. ANDERE BRONNEN

Naast de hierboven besproken archieffondsen, zijn ook een reeks andere bronnen relevant voor de geschiedenis van het dagelijks leven in de Zuidelijke Westhoek voor de Eerste Wereldoorlog, in het bijzonder foto's, tijdschriften en kranten.

2.1. STICHTING DE BETHUNE (KORTRIJK)

Stichting de Bethune is een private stichting, in 2004 opgericht door Emmanuel de Bethune. Ze heeft als doel de unieke archief- en bibliotheekcollectie van de familie de Bethune als een erfgoed geheel te bewaren. De instelling beschikt daarnaast ook over een zeer ruime collectie publicaties over de streek, ontsloten via de databank van het KADOC.

Het archief bevat enkele stukken (voornamelijk notariële akten) over de bezittingen van de familie in de gemeenten van de Zuidelijke Westhoek. Hiervoor is een inventaris beschikbaar.

2.2. HET TOLHUIS: PROVINCIALE BIBLIOTHEEK (BRUGGE)

In het fonds **Westflandrica** verzamelt de Provinciale Bibliotheek sinds 1963 boeken, kranten en tijdschriften over de geschiedenis van West-Vlaanderen en de West-Vlaamse gemeenten. Ook over bekende en minder bekende West-Vlamingen, West-Vlaamse auteurs en kunstenaars, instellingen en verenigingen kun je hier documentatie vinden. Naast geschreven en gedrukte bronnen bewaart de bibliotheek ook een indrukwekkende collectie beeldmateriaal (prentkaarten, foto's, affiches, kaarten).

Om deze waardevolle collectie historisch beeldmateriaal beter toegankelijk te maken startte de Provinciale Bibliotheek in 2006 de **Beeldbank West-Vlaanderen**. (www.beeldbankwest-vlaanderen.be). Onder de noemer West-Vlaanderen Toen, vind je in deze online beeldbank de gedigitaliseerde beeldcollectie van de Provinciale Bibliotheek en enkele niet-provinciale instellingen.

2.3. STADSARCHIEF IEPER

- **Rouwbrieven en bidprentjes** (eind achttiende eeuw - vandaag)

Er is een grote collectie rouwbrieven en bidprentjes beschikbaar in de leeszaal, wat interessant kan zijn voor genealogen. Bovendien beschikt het stadsarchief over DVD's met gedigitaliseerde bidprentjes. Ook op de website www.doodsprentjes.be zijn heel wat bidprentjes terug te vinden.

- **Archief Coomans Jules**

Archief van de stadsarchitect van Ieper voor en na de Eerste Wereldoorlog (1907-1914, 1919-1930). Coomans (1871-1937) was stadsarchitect van Ieper en directeur van de Nijverheidsschool. De informatiedossiers over de restauratie van publieke gebouwen na 1914 zijn vooral interessant voor architectuurhistorici. Voor het dagelijks leven is er uit de dossiers eventueel beperkt tech-

nische informatie te destilleren over thema's zoals het verwarmen en het verlichten van openbare gebouwen. Er zitten enkele oude plannen van Ieperse gebouwen voor de vernieling van 1914-1918 van de hand van Van Ysendijk. Het gros bestaat echter uit plannen van de heropbouw van de hand van Coomans, Pauwels en Lernould.

- **Prentbriefkaarten** (twintigste eeuw)

Deze collectie omvat prentbriefkaarten die een duidelijke link hebben met Ieper. Vooral vanuit iconografische invalshoek zijn deze een interessante bron. Een specifieke reeks van deze prentbriefkaarten is uitgegeven en beschreven. Het betreft kaarten met een West-Vlaams beeld, verstuurd door Duitse militairen en van een (veld)poststempel voorzien. De meeste van deze kaarten zijn verstuurd vanuit de West-Vlaamse of Rijksse frontstreek, vanuit de Etappengebieden van het Vierde (Gent) en Zesde Leger (Rijssel) of vanuit het Generaal-Gouvernement België. Er zijn ook kaarten bij die de Duitsers in Vlaanderen hebben aangekocht maar later van elders hebben verstuurd. Van elke postkaart wordt de afbeelding beschreven, samen met de poststempel, briefstempel, het adres en de tekst. Dit materiaal dateert weliswaar vaak van na 1914, maar toont de streek in zijn vooroorlogse toestand.

- **Fototheek** (negentiende – twintigste eeuw)

In deze collectie worden alle foto's bewaard met betrekking op evenementen, verenigingen en personen van de streek Ieper.

- **Verkiezingsdrukwerk (1884-1939) en affiches**

- **Mesen**

De fotocollectie en prentbriefkaartencollectie van het archief van Mesen zitten voorlopig in depot in het stadsarchief van Ieper.

2.4. MUSEA

2.4.1. Collectie Stedelijke Musea Ieper

Het Kenniscentrum van het In Flanders Fields Museum beschikt over een ruime fotocollectie van Ieper en de omliggende dorpen. Deze collectie wordt momenteel gedigitaliseerd. Luchtfoto's tonen de gemeenten zoals die er aan het begin van de oorlog (en vlak er voor) uitzagen. Je ziet molens, brouwerijen, baksteenfabrieken, welke gewassen er geteeld werden. De foto's zijn erg gedetailleerd en kunnen via een applicatie doorzocht worden.

De personendossiers waarover het documentatiecentrum beschikt, bevatten levensverhalen van mensen die tijdens de oorlog in de streek verbleven, met inbegrip van hun leven voor en na de oorlog. Deze kunnen opgevraagd worden op naam en op gemeente.

2.4.2. Memorial Museum Passchendaele

Het museum beschikt over een collectie luchtfoto's van de omgeving die een beeld geven van de situatie vlak voor de oorlog. Personendossiers van mensen die tijdens de oorlog in de streek aanwezig waren, worden momenteel ontsloten en zullen op naam doorzoekbaar zijn. Het grootste deel van het archief van het museum betreft de oorlogsperiode.

2.5. HEEMKUNDIGE KRINGEN

2.5.1. De Zonnebeekse Heemvrienden

De Heemkring Zonnebeke is samen met het Memorial Museum Passchendaele 1917 gevestigd in het kasteel. De heemkring is actief in de fusiegemeente Zonnebeke, met inbegrip van alle deelgemeenten. De collectie is nog niet volledig ontsloten. Specifiek voor de periode 1900-1914 kunnen volgende collecties interessante informatie bevatten:

- **Rouwbrieven en rouwprentjes:** Deze zijn grotendeels ingescand en geïnventariseerd en op naam, datum en plaatsnaam doorzoekbaar.
- **Registers van de burgerlijke stand:** De Heemkring beschikt over een CD-rom waarin 87.000 akten van de burgerlijke stand zijn opgenomen gaande van 1800 tot 1920.
- **Foto's:** Een groot deel van de eigen foto's moet nog geïnventariseerd worden, het gaat voornamelijk om recentere foto's van het verenigingsleven. Daarnaast heeft de heemkring de (geïnventariseerde) collectie Deseyne aangekocht. Deze collectie omvat ongeveer 1500 foto's, waarvan een duizendtal tijdens de Eerste Wereldoorlog genomen werden en een 150-tal uit de periode juist voor de oorlog stammen. Bijvoorbeeld een foto uit 1911 over het aanleggen van de gasleiding in Zonnebeke.

2.5.2. Heemkring Aan de Schreve (Poperinge)

Aan de Schreve is de dialectische benaming voor de Belgisch-Franse grens. De heemkring wil het verleden van Poperinge en de Westhoek op een populair wetenschappelijke manier dichterbij de mensen brengen. De heemkring heeft een **fototheek** met ruim 10.000 foto's, inclusief afbeeldingen uit de periode 1900-1914. Een deel van deze foto's werd in fotokijkboeken gepubliceerd. Ook beschikt de heemkring over een ruime collectie (gescande) prentbriefkaarten.

2.5.3. Heemkring Iepers Kwartier

Het Iepers Kwartier werd opgericht met als doel het opzoeken, verzamelen, bewaren en publiceren van alle mogelijke gegevens op historisch, genealogisch, folkloristisch en heemkundig gebied uit de stad Ieper, het Bisdom Ieper (1559-1801) en de omgeving, waarbij ook Frans-Vlaanderen niet

vergeten wordt. Het materiaal dat de leden tegenkomen, deponeren zij op het stadsarchief van Ieper.

2.5.4. Heemkundige Kring Selebeke (Zillebeke)

Heemkundige Kring Selebeke verzamelt alles wat van belang is voor de geschiedenis van Zillebeke, Hollebeke en Voormezele: foto's, verhalen, objecten. Wie dat wil, kan de collectie op afspraak raadplegen.

2.5.5. Heemkring Flambertus (Vlamertinge)

Heemkring Flambertus houdt zich bezig met de geschiedenis van Vlamertinge, Ieper en de nabije omgeving. De bestuursleden proberen zoveel mogelijk documentatie over het historische en het actuele Vlamertinge te verzamelen.

2.5.6. Onzen Heertje Erfgoedvereniging vzw

Onzen Heertje wil religieus erfgoed zoals bidprentjes, paternosters, kerkboeken, medailles, beelden, boeken, ... en het bijbehorende verhaal conserveren. De vereniging houdt zich intensief bezig met het inzamelen, identificeren en registreren van devotionalia en heeft een eigen museum dat op afspraak kan bezocht worden.

2.5.7. Tijdschriften heemkundige kringen

De tijdschriften van de heemkundige kringen (ook de kringen die vandaag niet meer actief zijn) vormen een interessante bron voor het dagelijks leven in de streek. Ze bespreken pittoreske *fait-divers* uit het leven in de dorpen en brengen bronnen aan het licht.

Het stadsarchief Ieper beschikt over een uitgebreide collectie heemkundige tijdschriften uit de streek. De websites van de kringen beschikken vaak over een index en de tijdschriften publiceren regelmatig een index. De erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience (Antwerpen) fungeert als bewaarbibliotheek voor Vlaamse heemkundige tijdschriften. De bibliotheek beschikt over de voormalige collecties van Heemkunde Vlaanderen vzw en de provinciale koepelverenigingen voor heemkunde. De kringen die lid zijn van de koepelvereniging van hun provincie deponeren er ook jaarlijks hun tijdschriften en jaarboeken. De tijdschriften zijn opvraagbaar via een online catalogus.

2.6. TRAGE WEGEN WEST-VLAANDEREN: ATLAS DER BUURTWEGEN (ABW)

De Atlas der Buurtwegen dateert van 1841 en verzamelt alle buurtwegen die op dat ogenblik bekend zijn. De provincie heeft al het kaartmateriaal verzameld en gecontroleerd op wijzigingen. Deze informatie is online te raadplegen in de digitale Atlas der Buurtwegen (www.giswest.be/trage-wegen). Dit geo-loket geeft toegang tot digitale, geografisch gerelateerde informatie over de trage wegen in de provincie West-Vlaanderen.

De **wet van 1841** verplichtte de gemeenten tot de opmaak van een inventaris van alle buurtwegen op hun grondgebied, het onderhoud van de buurtwegen en de financiering ervan. De wegen werden in kaart gebracht in de Atlas der Buurtwegen, met een beschrijving van de betrokken percelen en hun eigenaars. Dankzij deze wet werden heel wat nieuwe buurtwegen aangelegd en bestaande wegen verhard, verbreed of rechtgetrokken. De atlas is een belangrijk juridisch document waarvan besturen, administraties en rechtbanken nog steeds gebruik maken om rechten en plichten van grondeigenaars en weggebruikers vast te stellen. Voor historici is de atlas een belangrijke bron voor de lokale geschiedenis, als momentopname van de gemeentelijke geografie, het lokale wegennet, grondgebruik, eigendomsstructuren en plaatsnamen. In de eerste jaren werden wijzigingen handmatig op de atlas aangebracht. Vanaf 1850 werden de wijzigingen echter vastgelegd in beslissingen van de gemeente- en provincieraad. Wijzigingen werden dan niet meer aangebracht op de atlaskaarten en moeten opgezocht worden in de archieven van de gemeente- of provincieraad. De Provincie heeft dit spuurwerk op zich genomen en alle bekende wijzigingen in overeenstemming met de officiële procedure, opgeslagen in een databank (1841-2007). Nieuwe wijzigingen vullen deze databank systematisch aan.

Het geo-loket geeft op de plannen aan waar de wijzigingen zich voordoen en maakt de verbinding met de ingescande wijzigingsdocumenten. Deze wijzigingsdocumenten bestaan uit de beslissingen van de gemeente- of provincieraad, meestal geïllustreerd met een plan of kaart(en) van wisselende kwaliteit. Bijkomstige documenten die soms in het wijzigingsdossier in het archief voorkomen, werden niet ingescand. In een latere fase zal het geo-loket aangevuld worden met een verzameling van trage wegen die niet opgenomen zijn in de atlas der buurtwegen en die dus ook niet onderworpen zijn aan de wetgeving van 1841. Het gaat om al dan niet verharde paadjes, veld- en boswegels of kerkwegels. Daarnaast zijn er ook jaagpaden langs waterwegen, die meestal aangelegd werden als dienstweg en onder jurisdictie vallen van de instantie die de waterloop beheert.

2.7. OVERHEIDSSTATISTIEKEN

België heeft een lange traditie van volkstellingen, landbouwtellingen en nijverheids- en handelstellingen. Deze tellingen deden echter meer dan louter het tellen van de bevolking voor administratieve doeleinden. Ze creëerden eveneens een sociale en economische inventaris. De resultaten werden uitgegeven en bevatten heel wat relevante informatie voor een studie naar het dagelijks leven, ondanks vele methodologische moeilijkheden (zoals de moeilijke vergelijkbaarheid, de onduidelijke richtlijnen aan de tellers en vaag gedefinieerde categorieën).

De nijverheids- en handelstelling van 31 december 1910 onderzocht de nijverheid, de huisnijverheid, de grensarbeid en de tewerkstelling in de handel. De telling is in twee delen uitgewerkt. In de beroepentelling gebruikte men de woonplaats als criterium, in de industrietelling de vestingsplaats

van het bedrijf. De eerste benadering geeft een overzicht van de uitslag per gemeente, de tweede geeft enkel van de belangrijkste gemeenten aparte cijfers en telt op per arrondissement. In de telling vind je gegevens terug over bijvoorbeeld het totaal aantal ondernemingen, het aantal bedrijfsleiders en familieleden van de bedrijfsleiders, het aantal bedienden (directeurs, ingenieurs, ploegbazen, ...) en arbeiders (telkens naar geslacht), het aantal motoren en het aantal pk.

2.8. HISTORISCHE KRANTEN

Zowel het **stadsarchief van Ieper** als van **Poperinge** beschikken over een collectie gedrukte pers. Het stadsarchief van Ieper herbergt een grote collectie negentiende en twintigste-eeuwse kranten uit binnen- en buitenland, maar hoofdzakelijk lokale kranten van de provincie West-Vlaanderen. In 2004 schonk drukkerij Sansen naast het bedrijfsarchief¹⁰ ook de integrale reeks van *De Poperingenaar* aan het stadsarchief van Poperinge. De schenking bevatte ook het fotoarchief van dit weekblad, bestaande uit ruim 700.000 beelden.

Abraham is een online databank van Belgische kranten bewaard in Vlaamse bibliotheken en andere erfgoedinstellingen. De nadruk ligt op kranten uit de periode 1830-1950. Die zijn immers door hun slechte papierkwaliteit het meest kwetsbaar. In de databank werden ruim 6100 titels samengebracht. In *Abraham* vindt de onderzoeker informatie over de krantentitels, de instellingen die de kranten bezitten en de vorm waarin ze worden bewaard (papier, microvorm of digitaal). Het is mogelijk te zoeken op type krant, ideologische strekking en doelgebied. (www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/abraham)

Een deel van deze krantencollectie is in digitale vorm raadpleegbaar en doorzoekbaar op de website www.historischekranten.be. Deze online krantendatabank is een project van Erfgoedcel CO7 in samenwerking met de stadsarchieven van Ieper en Poperinge.

De website stelt oude lokale en regionale kranten uit de regio Ieper-Poperinge digitaal ter beschikking en bevat heel wat bruikbaar materiaal voor een studie over het maatschappelijk leven in de Zuidelijke Westhoek in de vroege twintigste eeuw. Lokale kranten vormen immers een interessante bron om te achterhalen welke nieuwigheden de mensen konden boeien, welke activiteiten hen interesseerden en - tot op zekere hoogte - hoe de mensen dachten. Daarnaast zijn deze oude kranten uitermate geschikt om historische anekdotes en wetenswaardigheden op te zoeken.

De lezer moet echter met een aantal zaken rekening houden: je kan enkel zoeken op woorden die in de kranten voorkomen, dus moet je bekend zijn met het woordgebruik en de spelling van toen. Denk er bijvoorbeeld aan dat een fiets ook een *vélo*, een *benenwagen*, een *trapkar*, een *wielpaard* en nog meer kan zijn. Ook herkent de zoekfunctie niet steeds alle woorden in de gescande kranten. Omdat je door het zoeken op trefwoorden artikels misloopt door bijvoorbeeld spelfouten en fouten bij de digitale omzetting, is het ook interessant om via 'bladeren' te zoeken.

We suggereren hier een aantal thema's die aan de hand van krantenonderzoek verder uitgespit kunnen worden. Dit is slechts een staalkaart, geen exhaustief thematisch overzicht. Onderstaand thematisch overzicht is samengesteld op basis van een zoektocht in de online krantendatabank op

---

¹⁰ Dit bedrijfsarchief bevat ook stukken voor de vooroorlogse periode. De *Gids van bedrijfsarchieven in de provincie West-Vlaanderen* (ARA, 2008) lokaliseert geen enkel ander bedrijfsarchief uit de streek van CO7 in de periode voor de Eerste Wereldoorlog.

basis van trefwoorden, beperkt tot de publicaties die verschenen zijn tussen 1 januari 1900 en 31 augustus 1914.

- **Sport en vrije tijd:** De meeste lokale kranten hadden een afzonderlijke sportrubriek, waarin zowel uitslagen van sportwedstrijden als volledige artikels en commentaren werden opgenomen. Deze sportrubrieken schetsen een beeld van de toenmalige beleving van grote sportwedstrijden en leren ons wie de sporthelden van toen waren en hoe ze gecultiveerd werden. Zo vinden we in de wielerberichten vaak verwijzingen naar Cyrille Van Houwaert (of 'Hauwaert'), de wielerved uit Moorslede die in 1908 Parijs-Roubaix won. Aan de hand van de sportrubrieken kunnen we ons bovendien een beeld vormen van de sportdisciplines die in de vroege twintigste eeuw populair waren. Zo vinden we op de sportpagina van *De Poperinghenaar*, naast rubrieken zoals 'football', 'wielrennen' en 'duiven' de rubriek 'vliegen' of 'luchtvaart' terug. Hierin wordt zowel over vlieg-pogingen van lokale knutselaars bericht als over wedstrijden en recordpogingen, waar niet zelden prijzen voor werden uitgelooft.

Volksspelen en volkssporten werden ook in de sportrubriek of in andere rubrieken vermeld. *De Poperinghenaar* had een rubriek 'feesten en vermakelijkheden' waarin korte berichten stonden over volksspelen zoals gaaibollingen, hanenprijskampen en 'flesschenschielingen'. Hoewel deze berichten weinig duiding bevatten, geven ze ons inzicht in de verscheidenheid aan volksvermaak dat in de regio populair was.

- **Technologische ontwikkelingen:** Begin twintigste eeuw geraakten belangrijke technologische ontwikkelingen en nieuwe uitvindingen steeds ruimer verspreid. De nieuwigheden fascineerden de bevolking en de lokale pers besteedde dan ook ruim aandacht aan vliegtuigen, auto's, telefonie, etc. Lokale kranten kunnen ons vertellen hoe deze ontwikkelingen het leven van de mensen in de Westhoek beïnvloedde en hoe men omging met de 'snelle' modernisering. De uitgebreide beschrijvingen van ongelukken met auto's, vliegtuigen en trams lijken alvast te suggereren dat de kranten inspeelden op een zekere ongerustheid die bij de bevolking leefde ten aanzien van de technologische nieuwigheden. Uit *De Poperinghenaar*, 15 augustus 1909: '*De tram loopt door stad goed of slecht, daar is niets aan te veranderen maar er zou meer oplettendheid vanwege de machinisten kunnen aan den dag gelegd worden. Niet dat het hunne schuld is als er een ongeluk voren valt maar in 't algemeen is er te rap gereden...*'
- **Over socialisten, liberalen en klerikalen:** De lokale en regionale kranten publiceerden regelmatig opiniërende artikels over de grote politieke families, waarin meestal duidelijk partij gekozen werd voor één bepaalde strekking. Het betreft dus erg subjectieve bronnen. Dat maakt ze niet minder interessant voor wie zich een beeld wil vormen van de wijze waarop de grote ideologische twistpunten een plaats kregen in het maatschappelijk debat op lokaal niveau.
- **Economie, arbeid en migratie:** De jaarlijkse hoppepluk in Poperinge en de daarmee samenhangende toeloop van seizoensarbeiders was voer voor menig artikel in de lokale kranten. De houding van de redacteurs tegenover die seizoensarbeiders was ambivalent, zo blijkt uit de beschrijvingen in de kranten. Enerzijds werden ze beschouwd als onmisbaar, anderzijds omschreef men hen als 'kermisvolk' dat 'met drinken de gewonnen centen verteert'. (uit: *De Poperinghenaar*, 25 augustus 1912 en *Het Ypersche Volk*, 1 september 1912). De economische verbondenheid met Noord-Frankrijk komt ook duidelijk naar voor in de onderzochte kranten. Zo was in 1910 de ongerustheid groot over de verhoging van de Franse toltarieven, waardoor 'sommige onze nijverheidsvakken met ondergang zijn bedreigd' (*De Poperinghenaar*, 23 januari 1910). Daarnaast wordt er regelmatig bericht over de *Franschmans*, de Vlaamse boeren die in het oogstseizoen in Frankrijk gingen bijklussen.

- ***Faits-divers***: Verschillende kranten hadden rubrieken zoals 'stadsnieuws' of 'wetenswaardigheden', waarin vaak bericht werd over ongelukken en misdaden, alsook over bijzonderheden en triviale gebeurtenissen.

2.9. WESTHOEK VERBEELDT

De regionale beeldbank 'WESTHOEK verbeeldt' is een project van Erfgoedcel CO7 en omvat de gemeenten Alveringem, De Panne, Diksmuide, Heuvelland, Houthulst, Ieper, Koekelare, Koksijde, Kortemark, Langemark-Poelkapelle, Lo-Reninge, Mesen, Nieuwpoort, Poperinge, Veurne, Vleteren en Zonnebeke.

Het verzamelen, invoeren en beschrijven van de foto's gebeurt door een netwerk van meer dan 150 vrijwilligers.

De databank bevat honderden foto's uit de periode 1900-1914 in de Zuidelijke Westhoek. Het is een uitstekende bron voor onderzoek naar de fysieke ruimte (landschappen, gebouwen), klederdracht, de vooroorlogse gemeentelijke ontwikkeling en uitrusting en allerlei sociale en economische thema's zoals sport, vervoer, vermaak, enzoverder.

De beschrijvingen van de foto's zijn gebaseerd op mondelinge bronnen en herinneringen van de mensen uit de streek. De partners aan het project zijn steeds op zoek naar nieuwe afbeeldingen en de verhalen erbij.

3. THEMALIJST EN SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK

Reeds in het archievenoverzicht gaven we uitleg en voorbeelden bij de verschillende thema's die erin aanbod kwamen. In dit onderdeel van het rapport proberen we enkele algemene lijnen te traceren en enkele suggesties voor onderzoek te kaderen.

Er werd, ondanks de pessimistische vooruitzichten, relatief veel materiaal teruggevonden, zowel in de gemeentelijke archieven, als zeker in het Provinciaal Archief. De uitgebreide fondsen in het Provinciaal Archief beslaan echter alle gemeenten van West-Vlaanderen en vragen heel wat filterwerk. Hetzelfde geldt voor de fondsen van het Rijksarchief. De archiefoogst in de bovenlokale archieven was, met uitzondering van het provinciearchief, veeleer mager. Over de beginnende organisatorische verzuiling bijvoorbeeld, was in de verschillende zuilarchieven voor de Westhoek voor de Eerste Wereldoorlog nauwelijks informatie terug te vinden. Die organisaties waren wellicht nog iets te embryonaal en/of hun archief ging wegens de oorlog verloren.

Voor veel thema's werden, door het verloren gaan van veel archief, slechts documenten over een beperkte periode, of een beperkte geografische omschrijving teruggevonden. Zo vonden we slechts voor enkele gemeenten politieverlagen terug en ontbreken de notulen van de gemeenteraden en schepencolleges voor meerdere gemeenten.

Vanuit de literatuur en het bronnenoverzicht lijken ons volgende thema's belangrijk: de Zuidelijke Westhoek als een lappendeken van plattelandsgemeenschappen, het belang van de landbouw, de hoge graad van behoefte, het uitgebreide ambachtswezen (of kleine industrie), de modernisering van de uitrusting van de gemeenten en de introductie van heel wat twintigste-eeuwse verbruiksgoederen, waaronder nieuwe vormen van transport en vermaak. Ook typisch voor de periode, maar iets minder streekgebonden zijn thema's zoals het militiegebeuren, de organisatie van de zorg voor wezen en ouderlingen in allerlei instellingen en het verenigingswezen.

Vanuit de archieven, springen nog enkele zaken in het oog:

- De aanwezigheid van verschillende, relatief volledige reeksbronnen: registers van burgerlijke stand, bevolkingsboeken, kiezerslijsten, militieregisters. Deze bronnen laten 'renderen' op een ander niveau dan de louter genealogische opzoekingen, is echter een zeer tijdrovende bezigheid. Het vergt het opstellen van een database en het invoeren en tellen van grote hoeveelheden documenten. Dit kan dan informatie opleveren over huwelijksquotiënten, analfabetisme, buitenechtelijke kinderen, geboorte- en sterftcijfers, migratie, etc. Enkele van die gegevens werden reeds door de provincie zelf gecompileerd en kunnen teruggevonden worden in de jaarlijks gepubliceerde *Stand van het Bestuur*.
- De notulen van de gemeenteraden en schepencolleges bieden lokaal informatie over heel wat onderwerpen, in de eerste plaats over de uitbreidende municipale uitrusting voor de oorlog, de thema's vervoer en vermaak en de pogingen van de gemeenten om de behoefte, de marginale bevolking en de vreemde inwijkelingen te controleren. Daarnaast vind je er ook heel wat verhalen en anekdotes in terug. Aanvullende archiefstukken zijn de rekeningen, briefwisseling en de politiereglementen, vaak onvolledig bewaard. Gaten in de briefwisseling kunnen eventueel in het Provinciaal Archief opgevuld worden.
- Voor de 'frivole' en de 'materiële' thema's, zoals sport, feestmaaltijden en kleding zijn zowel historischekranten.be als 'WESTHOEK verbeeldt' en andere fotocollecties, aangevuld met literatuur (reeds gevoerd onderzoek naar andere streken) de beste, en soms

enige, bron. Oudere studies (zoals artikels uit de tijdschriften van de heemkundige kringen) die soms nog op mondelinge overlevering een beroep konden doen, kunnen hier ook een uitweg bieden.

- Er is een ruim aanbod aan allerlei namenlijsten: wezen en ouderlingen (archieffonds Burgerlijke Godshuizen en Burelen van Weldadigheid), kiezers en verkozenen van allerlei raden (Provinciaal Archief Brugge), aanvragers van taksplaten, militieregisters, etc. Door deze informatie te koppelen aan de eerder vermelde reeksbronnen kan je van een groep naar keuze (waar een namenlijst van beschikbaar is) een sociaal profiel opstellen. Ook dit is een tijdrovende bezigheid. Interessant lijkt de koppeling van de namen aan geografische ruimten. Waar kwamen de armen in een gemeente vandaan? Wie woonde in welke wijk?
- De 'kleine verhalen': De meest interessante verhalen, die een zicht geven op emotionele thema's, zitten in een klein hoekje. Uniek zijn bijvoorbeeld de dossiers van de krankzinnigen te Ieper, het brievenboek van het Bureau van Weldadigheid van Vlamertinge, en de klachtenbrieven over niet toegekende pensioenen bij de provincie (en eventueel de verhalen in de gerechtelijke archieven, een keer dit archief terug toegankelijk is).

Tot slot volgt een kort overzicht van enkele thema's, met vermelding van waar je een onderzoek daarover concreet kan starten. Meer informatie over deze archieffondsen en voorbeelden van het materiaal dat er in zit, vind je in het archievenoverzicht.

3.1. VERMAAK

- Cafébezoek en uitgaansleven. Hierover is vooral informatie te vinden vanuit de pogingen die de gemeenten ondernamen om de herbergen, de huizen van ontucht en het uitgaansleven onder controle te houden.
  - Notulen van gemeenteraad en -schepencolleges en gemeentelijke briefwisseling.
  - Politieverhoren (o.a. van Reningelst in het Stadsarchief Poperinge)
  - Politierglementen (Provinciaal Archief en archieven deelgemeenten Stadsarchief Ieper)
  - Gerechtelijke archieven (Rijksarchief Brugge en Beveren)
  - Foto's
  - Kadaster
- Sport: zwemmen, schaatsen, voetbal, fiets en auto als 'sport'.
  - Historische kranten
  - Foto's
  - Verenigingsarchieffonds (o.a. Stadsarchief Ieper)
- Kermis, boerenbal, dorpsfeesten, familiebezoek.
  - Notulen van gemeenteraad- en schepencolleges
  - Affichecollecties
  - Fotocollecties
  - Politierglementen (Provinciaal Archief)
  - Historische kranten

3.2. VOEDSEL

- Wat en wanneer werd er gegeten. Wie at wat? Hoe at men? Hoe kookte men? Hoe bewaarde men voedsel? Hoe zag een feestmaaltijd eruit voor verschillende lagen van de bevolking?
  - Dagboeken
  - Uitgegeven bronnen
  - Wetenschappelijk onderzoek naar andere regio's
  - Fotoverzamelingen
  - Reclame in de historische kranten
  - Verslagen van feestmaaltijden van verenigingen (o.a. Stadsarchief Ieper)
  - Kasboeken en rekeningen van instellingen (o.a. Stadsarchief Ieper)
  - Landbouw- en Veefonds van de provincie (Provinciaal Archief)
- Lokale producenten en een lappendeken van lokale en regionale marktcircuits
  - De "Derde afdeling" van het provinciebestuur (Provinciaal Archief) geeft details, verzameld door de provincie, over de marktdagen in de gemeenten en verkoopcijfers van landbouwproducten.

3.3. WERKEN EN OVERLEVEN

- De overgang in de Westhoek van een 'overlevingslandbouw' naar een moderne landbouw-economie begon al op het einde van de negentiende eeuw. In de periode 1900-1910 raakten enkele vernieuwingen langzaam ingeburgerd, zoals de overgang naar veeteelt, het gebruik van kunstmest en de mechanisering. Gegevens over die vernieuwingen en de landbouwbedrijven in de streek (hoe zagen de bedrijven eruit, rendabiliteit, oppervlakte, hoe zagen de boerderijen eruit, wat werd er gekweekt, hoe functioneerde pacht, werkverdeling m/v).
  - Uitgegeven landbouwtellingen
  - Individuele telkaarten van de landbouwtellingen (Gemeentelijke Archieven)
  - Provinciaal landbouw- en veefonds (Provinciaal Archief)
  - Lijsten van pachtgronden, pachters en pachtgelden (Rekeningen van de Burelen van Weldadigheid, o.a. in het Stadsarchief van Ieper)
- Technologische innovatie en mechanisatie
  - Dossiers Hinderlijke Inrichtingen (Provinciaal Archief)
  - Historische kranten
- Ambacht, industrie en kleinhandel. Arbeidsomstandigheden, lonen, tewerkstellingscijfers.
  - De verschillende raden (Werkrechtseraden, Hoge Raad van Handel en Nijverheid, Werk- en Nijverheidsraden, dossiers in het Provinciaal Archief)
  - Provinciale 'Office de Travail' (Provinciaal Archief)

- Notulen van gemeenteraad en schepencollege, en gemeentelijke rekeningen en briefwisseling
- Overheidsstatistieken
- Bedelaars en criminelen
  - Historische kranten
  - Politieverhoren (bv. Reningelst in Stadsarchief Poperinge)
  - Gerechtelijke archieven (Rijksarchief Brugge)
- Sociale verzekeringen en sociale zekerheid. Was de eerste sociale wetgeving relevant voor de Westhoek? We denken hierbij aan de vele uitzonderingsmaatregelen o.a. voor de landbouw. De katholieke burgerlijke machthebbers benadrukten de zelfredzaamheid en de spaarzaamheid als een manier voor de lagere sociale lagen om zich op te werken
  - Lokale mutualiteiten en lijfrentegilden (Provinciaal Archief)
  - Historische kranten
- Armoede
  - Archieven Godshuizen en Burelen van Weldadigheid (o.a. Stadsarchief Ieper)

3.4. TRANSPORT EN VERKEER

- Bevolkingsgroei en industriële expansie gingen hand in hand met een toenemende vraag naar transportmogelijkheden. Het begin van de twintigste eeuw kent de verdere verspreiding van de buurtspoorwegen, uitgebreide wegenwerken en de introductie en beginnende verspreiding van fiets en auto.
  - Wetenschappelijke literatuur
  - Verkeerstelling 1908
  - Historische kranten
  - Dossiers Bruggen en Wegen en Hinderlijke Inrichtingen (Provinciaal Archief)
  - Dossiers fiets- en autotaks (Provinciaal Archief)
- Verkeersongelukken
  - Historische kranten

3.5. NUTSVOORZIENINGEN EN MUNICIPALISME

- Onderwerpen zoals verlichting, de gemeentelijke bedrijven voor gas, water en elektriciteit, de eerste telefooninstallatie, reiniging (de vuilkar), drinkwater en riolering, de aanleg van straten en voetpaden, verfraaiingswerken, (nieuwe) openbare gebouwen, ordehandhaving (politie en veldwacht), ...
  - Historische kranten
  - Gemeentelijke archieven: notulen gemeenteraad en schepencollege en briefwisseling
  - Provinciale administratie (Provinciaal Archief)

3.6. WONEN EN HYGIËNE

- Hoe woonde men in de steden en in de dorpen? Ieper had ook de typische negentiende-eeuwse beluiken, die in de oorlog mee van de kaart verdwenen. Uit angst voor epidemies grepen de nationale, provinciale en gemeentelijke overheid in. Huizen werden onbewoonbaar verklaard en gesloopt. Was die strijd tegen de epidemies en de maatregelen ter verbetering van de hygiëne een stedelijk gegeven, of vinden we ook maatregelen in de meer landelijke zones?
  - Verslagen van de Geneeskundige Commissie (Rijksarchief Brugge en Provinciaal Archief Brugge)
  - Saneringen van ongezonde woningen (Provinciaal Archief Brugge)
  - Jaarverslagen Hoge Raad voor Hygiëne
  - Fotocollecties
  - Historische kranten

3.7. PERSOONLIJK LEVEN

- Verloving en huwelijk, seksualiteit, onechtelijke kinderen, sterven en erfenissen
  - Reeksbronnen
  - Literaire bronnen
  - Vrederecht (dossiers familieraden Stadsarchief Poperinge)
  - Gerechtelijke archieven (Rijksarchief Brugge)
  - Notarissen (Rijksarchief Brugge)
  - Huwelijksdispensaties (Bisschoppelijk Archief)
- Moord/misdaad. Kindermishandeling
  - Historische kranten
  - Gerechtelijke dossiers (Rijksarchief Brugge)

3.8. GEZONDHEID EN HYGIËNE

- Onderwerpen als dokters en vroedvrouwen, ziekenhuizen en instellingen, ziektes en remedies, levensverwachting, geboorte, kraamsterfte en kindersterfte.
  - Reeksbronnen
  - Geneeskundige commissie
  - Archief van instellingen (o.a. de dossiers van het krankzinnigengesticht in het stadsarchief van Ieper)
  - Historische kranten

4. BIBLIOGRAFIE

Dit bibliografisch overzicht concentreert zich, naast algemene werken, op de thema's vervoer, landbouw en industrie, wonen en vermaak en is geenszins exhaustief. Het wil de lezer en onderzoeker op weg zetten.

Het overzicht betreft studies die het resultaat zijn van historisch onderzoek, monografieën, artikels en licentiaats- en doctoraatsverhandelingen. Relevante detailstudies en bronbesprekingen door heem- en familiekundigen werden opgenomen als zij ook historische analyses bevatten. Ook oudere studies, geschreven door getuigen en ambtenaren over de streek, werden in deze lijst opgenomen. Louter genealogische studies en bronuitgaven werden niet weerhouden.

Thematisch werden enkel studies met informatie over het dagelijks leven opgenomen (en bijvoorbeeld geen militaire geschiedenissen). Ook studies over de betrokken gemeenten en dorpen tijdens de Eerste Wereldoorlog werden opgenomen. Vaak bevatten die een uitgebreide inleiding over de periode voor de oorlog. Onderzoek over (religieuze en onderwijs-)instellingen en verenigingen werd opgenomen als de studie voldoende informatie over de betrokken periode biedt.

4.1. WERKINSTRUMENTEN

'Belgisch Historisch Gis. Geografisch Informatiesysteem voor Historische Statistieken in België'. Website van de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, Universiteit Gent, <http://www.hisgis.be>.

ART, J. (red.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? 1: Nieuwste tijden, 19de en 20ste eeuw*, Gent, Stichting Mens en Cultuur, 1996.

BALTHAZAR, H. e.a., *Bronnen voor de sociale geschiedenis van de XIXe eeuw, 1794-1914*, Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen, Leuven-Parijs, 1965.

DAELEMANS, F., *Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur. Staten van goed en testamenten*. Archief en Bibliotheekwezen in België. Brussel, 1988.

DE BEIDER, J. en HANNES, J., *Bibliografie van de Geschiedenis van België. Bibliographie de l'Histoire de Belgique. 1865-1914*, Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen, Leuven-Parijs, 1965.

DEHAECK, S. en DERWAEL, J., *Gids van bedrijfsarchieven in de provincie West-Vlaanderen*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2008.

DE NIL, B. en VERCAUTEREN, G., *Gemene geschiedenis: inspiratiegids voor het onderzoek naar het dagelijks leven van het 'gewone' volk (1789-1918)*, Brussel, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, 2012.

DEWEERDT, D., *Bibliographie rétrospective de publications officielles de Belgique, 1794-1914*, Leuven-Parijs, 1963.

HEYSE, M. en VAN EENO, R., *Bibliografie van de geschiedenis van België. Bibliographie de l'histoire de Belgique, 1914-1940*, Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen, Leuven-Parijs, 1986.

MAERVOET, W. e.a., *Repertorium van de pers in West-Vlaanderen: 1807-1914 de arrondissementen Oostende, Brugge, Diksmuide, Ieper, Kortrijk, Tielt en Veurne*, Leuven, Nauwelaerts, 1968.

MATTHYS, C. en LEFEBVRE, W., *Gids van landbouwarchieven in België 1795 – 2000*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2006.

SCHOUTEET, A. en STRUBBE, E.I., *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen. 1839-1939*, Brugge, 1950.

VANTHEMSCHE, G. en CHEW, W. (red.), *Naslagwerken: contemporanisten en communicatiewetenschappers op zoek naar wetenschappelijke informatie*, VUB, 2006. Online publicatie: http://biblio.vub.ac.be/werkgroep/naslagwerken_Versie04-2006.pdf

VAN DEN EECKHOUT, P. en VANTHEMSCHE, G. (red.), *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19^e-20^e eeuw*, Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2009. Online raadpleegbaar: http://www.kcgeschiedenis.be/nl/biblioNumerique/bronnen_nl.html

VRIELINCK, S., *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supra-communale eenheden (administratief en gerechtelijk): met de officiële uitslagen van de algemene volkstellingen*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2000.

4.2. BELGIË EN DAGELIJKS LEVEN

Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België.

BAUDHUIN, F., 'Histoire économique de la Belgique 1900-1914', *Scrinium Iovaniense. Mélanges historiques Etienne Van Cauwenbergh*, 4de reeks, 24, 1961, 630-668.

BAUDHUIN, F., *Belgique 1900-1960. Explication économique de notre temps*. Etudes Morales, Sociales et Juridiques, Louvain, Institut de Recherches Economiques et Sociales, 1961.

CHRISTENS, R., DE CLERQ, K. en DE VOS, L. (red.), *Frontleven 14/18: het dagelijks leven van de Belgische soldaat aan de IJzer*, Tielt, Lannoo, 1987.

DE KEYZER, D., *Madame est servie: leven in dienst van adel en burgerij 1900-1995*, Leuven, Van Halewyck, 1998.

DEPREEUW, W., *Landloperij, bedelarij en thuisloosheid: Een socio-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen*, Interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen, 16, Antwerpen-Arnhem-Leuven, Kluwer, 1988.

DE WINNE, A., *Door arm Vlaanderen*, Leuven, Van Halewyck, 2001. (Heruitgave)

JACOBS, M., '1913. Een jaar dat de trap afdaalt', *Faro, Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 5/4, 2012, 4-15.

LIS, C., 'Proletarisch wonen in Westeuropese steden in de 19de eeuw: van wildgroei naar sociale controle', *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 8/3-4, 1977, 325-366.

PERROT, M. (red.), ARIES, P. (red.) en DUBY, G. (red.), *Geschiedenis van het persoonlijk leven. 4: Van de Franse Revolutie tot de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam, Agon, 1989.

RITTERSMA, R.C., (red.), *Luxury in the Low Countries. Miscellaneous Reflections on Netherlandish Material Culture, 1500 to the Present*, Brussel, FARO, 2010.

SEGBERS, Y., *Economische groei en levensstandaard. Particuliere consumptie en voedselverbruik in België, 1800-1913*, Leuven, Universitaire Pers, 2003.

SEGBERS, Y. (red.), *Op weg naar een consumptiemaatschappij: Over het verbruik van voeding, kleding en luxegoederen in België en Nederland (19e-20e eeuw)*, Amsterdam, Aksant, 2002.

STEPHANY, P., *150 ans de vie quotidienne*, Bruxelles, Paul Legrain, 1978.

- STORME, H., *Gedrukte preekboeken: een verwaarloosde bron voor de geschiedenis van godsdienst, mentaliteit en dagelijks leven*, Historica Lovaniensia, 220, Leuven, 1989.
- VAN KOOLBERGEN, H., *Materiële cultuur: huisraad, kleding en bedrijfsgeredeedschap*, Zutphen, Walburg Pers, 1988.
- VAN REMOORTERE, J., *In de tijd van de kleine patatten: Vlaanderen 1900 – 1945*, Leuven, Van Haelewyck, 2007.
- VER ELST, A., *Folkloristische tijdspiegel voor België*, Brussel, 1962.
- VLIBERGH, E., *De streek kan haar volk niet voeden* (red. DEWEVER, P.), Tienen, Aqua Fortis, 2001.
- WILSENS, M. en ROBERT, J. (red.), *Bij leven en welzijn: een eeuw dagelijks leven in België*, Tielt, Lannoo, 1999.

4.3. WEST-VLAANDEREN EN DE ZUIDELIJKE WESTHOEK

- 100 Jaar. 1879-1979. Davidsfonds Poperinge. Uitgegeven ter gelegenheid van onze eeuwfeestviering – 18 november 1978.* Poperinge, 1979.
- 2000 jaar de Westhoek. Waar is de tijd*, Zwolle, Waanders, 2008.
- AUBERT, R., 'De geschiedenis van de arbeidersbeweging in West-Vlaanderen voor 1914', *Gids op Maatschappelijk Gebied*, XLV, 1954, 85-89.
- BACCARNE, R. en STEEN, J., *Boezinge 1914-1918*, Roeselare-Wervik, 1975
- BACCARNE, R. en STEEN, J., *Poelkapelle 1914-1918*, Wervik, 1965.
- BILLIET, P., *Staden 1914-18. De frontstreek Poelkapelle-Langemark-Houthulst, Monografie over de verwoeste gewesten in de eerste wereldoorlog*, Staden, 1963.
- CAFMEYER, Magda, *Van doop tot uitvaart. Een kijk op het volksleven in het noordoosten van West-Vlaanderen*, Brugge, Bond van de West-Vlaamse folkloristen, 1958.
- CARLIER, G., *150 jaar Arbeidersbeweging in Midden en Zuid West-Vlaanderen*, Kortrijk, Culturele centrale Midden en Zuid-West-Vlaanderen, 1980.
- CASIER, W., *De nijverheid als arbeidsmarkt in het arrondissement Ieper*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG, Gent, 1974.
- COLPAERT, H., *Korte geschiedenis van het lager onderwijs in Ieper*, Ieper, Stedelijk Onderwijsmuseum, 1996. (Herdruk, 1901).
- CORNILLIE, J., *Ieper door de eeuwen heen*, Ieper, Stadsbestuur Ieper, 1950.
- DEBAEKE, S., *Ieper voor, tijdens en na de Grote Oorlog*, Koksijde, De Klaproos, 2006.
- DEJONKHEERE, M., 'Oostvleteren op de vooravond van de Eerste Wereldoorlog', *Vlietmara, driemaandelijks tijdschrift voor heemkunde, geschiedenis en volksleven*. 6/1, 1984, 7-24.
- DELESTREZ, W., *Reningelst door de eeuwen heen*, Reningelst, 1971.
- DESEYNE A. en DESEYNE, A., *Zonnebeke 1914-1918. Dood en heropstanding van een dorp*, Zonnebeke, Deseyne, 1976.
- DEWILDE, J., *Ieper, de verdwenen stad*, Koksijde: Uitgeverij De Klaproos, 1998.
- DEWILDE, J., *Godenschemering over Ieper: Ieper gezien door de fotografen Léontine, Maurice en Robert Antony 1893-1930*, Ieper, Erfgoedcel en stedelijke musea Ieper, 2007.
- DUFLOU, R., *Geschiedenis van Vlamertinge*, Langemark, Vonksteen, 1956.

- LOOTENS, J., *De abdij van Westvleteren. Deel 1. Geschiedenis*, Leuven, Davidsfonds, 2012.
- MAES, J.H., *Gedenkboek aan Beselare in de Eerste Wereldoorlog*, Langemark, 1957.
- MUS, O. en TRIO, P.(red.), *De geschiedenis van de middeleeuwse grootstad Ieper: van Karolingische villa tot de destructie in 1914*, Ieper, Stad Ieper, 2010.
- PAPIN, K., *Zeven eeuwen dienstbaarheid. De gasthuiszusters in Poperinge*, Poperinge, Lannoo, 2012.
- PAPIN, K., *Van ridders en zusters. De geschiedenis van 8 eeuwen zorg in Elverdinge*, Tielt, Lannoo, 2008.
- PAPIN, K., *Van Latijnse school tot St.-Janscollege: 350 jaar humaniora te Poperinge (1657-2007)*, Poperinge, Lannoo, 2007.
- SCHEPENS, L., *De provincieraad van West-Vlaanderen. 1836-1921. Socio-politieke studie van een instelling en haar leden*, Tielt-Amsterdam, Lannoo, 1976.
- SCHOLL, S.H., *De geschiedenis van de arbeidersbeweging in West-Vlaanderen. (1875-1914)*, Brussel, S.V. Arbeiderspers, 1953.
- SCHOONNAERT, G., *Evolutie van het Sint-Stanislascollege Poperinge in de 20ste eeuw*, Poperinge, Archief College Poperinge, 2007.
- SCHOONNAERT, G., *Ontstaan, groei en bloei van het Sint-Stanislascollege Poperinge, 1832-1906*, Poperinge, Archief College Poperinge, 2004.
- STOPFORD, R. J., *Ypres, then and now 1914-1965*, London, The Friends Book Centre, 1965.
- TILLIE, W., *De Kroniek van Groot-Poperinge*, Poperinge, Davidsfonds, 1987.
- TILLIE, W., *Groeten uit het hoppeland: Groot-Poperinge tussen 1900 en 1925*, Poperinge, Kring voor Heemkunde 'Aan de Schreve', 1994.
- VANDROMME, G., *Gehuchten en historische locaties in Langemark-Poelkapelle*, Langemark-Poelkapelle, 2013.
- VANDROMME, G., *Erfgoed in Langemark-Poelkapelle*, Brugge, De Klaproos, 2010.
- VANNIEUWENHUYSE, J., *Goed garen gesponnen? Industrialisatie in de provincie West-Vlaanderen, 1800-1940*, Brugge, Provincie West-Vlaanderen, 1998.
- VERPAALEN, J., *Molens van de frontstreek. In de vuurlinie van 14-18: molens uit de streek van Ieper, Zonnebeke, Langemark-Poelkapelle, Heuvelland en Wervik*, Veurne, De Klaproos, 1996.
- VINCKIER, R. e.a., *150 Jaar Sint-Vincentiuscollege Ieper 1834-1984*, Ieper, Dejonghe, 1984.

4.4. TRANSPORT

- In goede banen? De Provincie West-Vlaanderen en het beheer van de buurtwegen, 1800-heden.* Brugge – De Panne, 2005.
- DE BLOCK, G. en POLASKY, J., 'Light railways and the rural–urban continuum: technology, space and society in late nineteenth-century', *Belgium Journal of Historical Geography*, 37/3, 2011, 312-328.
- DE LILLE, K., 'De eerste fiets in Vlaanderen', *Iepers Kwartier*, 2, 1996, 76-83.
- DEVOLDER, D., *Geschiedkundig overzicht van het openbaar vervoer in de streek van Ieper, Poperinge en Diksmuide vanaf 1853 tot 1914*, Brugge, Devolder, 1980.
- GERARD, J., *Het vervoer 1830-1930*, Hasselt, 1979.

MAERTENS, G., *Het verhaal van een oude vaart. Geschiedenis en toekomst van het kanaal Ieper-Komen*. Ieper, Stadsbestuur Ieper, 1994.

NEYENS, Jos, *De buurtspoorwegen in de provincie West-Vlaanderen 1885-1967*, Lier, Van In, 1980.

PARMENTIER, W., *150 jaar spoor geschiedenis in het Ieperse*, Ieper, Cultuurraad, 2004.

VAN BELLE, F., *De penetratie van het luchtvaartwezen in België. 1900-1914: Proeve tot situering van de pioniers*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG, Gent, 1978.

VAN DER HERTEN, B., 'De buurtspoorwegen en de ontsluiting van het Belgische platteland (1865-1913)', *Driemaandelijks tijdschrift van het Gemeentekrediet van België*, liii, 1999, 19-39.

WEBER, D., *De blijde intrede van de automobiel in België, 1895-1940*, Gent, Academia Press, 2010.

WEBER, D., 'Le souci du pittoresque'. Wielertoerisme en de bescherming van het landschap, 1895-1914', *Brood en Rozen*, 3, 2009, 55-81.

4.5. LANDBOUW, PLATTELAND, ARBEID EN INDUSTRIE

ADRIAEN, M. e.a., *Tabaksnijverheid in de Westhoek*, Brugge, VVW, 2010.

BAERT, K., 'Kommel en avant. De West-Vlaamse heuvels aan de vooravond van 1914' in: *Histories van Heuvelland. Bijdragen ter herinnering aan Hubert Masquelin*. Heuvelland, VVW Heuvelland, 2011.

BRUGGEMAN, L., *Asten, bieten en .. mensen*, Koekelare, Gemeentebestuur Koekelare, 1993.

BRUGGEMAN, L., *Het lot van de Laerens – Seizoenarbeid van vader op zoon 1843-1993*, eigen beheer, 1995.

BYTTEBIER, J. *De vrije katholieke landbouwverenigingen in West-Vlaanderen (1880-1913)*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL, Leuven, 1981.

CAPPON, G., *Reizen om te wroeten: West-vlaamse seizoenarbeiders in Frankrijk – Periode 1900-1920*, Zedelgem, Heemkundige Kring Pastoor Ronse, 1995.

CHEYNS, M., 'Paardenkracht, stoom en diesel. De mechanisering van de landbouw in Heuvelland 1895-1960' in: *Histories van Heuvelland. Bijdragen ter herinnering aan Hubert Masquelin*. Heuvelland, VVW Heuvelland, 2011.

CHEYNS, M., *Kort, rap en zonder blad: hoppepluk tussen 1880 en 1960*, Brugge, De Klaproos, 2009.

CORNETTE, G., *Werk van den Akker. Vlamertinge. 100 jaar... of toch niet? 1895-1995*, Vlamertinge, Heemkring Flambertus, s.d.

CREVITS, R., *Menschen van te landen. Over leven en werken tussen Diksmuide en Kortemark 1840-1940*. Brugge, De Klaproos, 1992.

DEMASURE, B., *Rapport Sociaal-economische streekstudie Midden- en Zuid-West-Vlaanderen (1840-1970) Een kritische analyse aan de hand van overheidstellingen*, Leuven, Centrum voor Agrarische Geschiedenis, 2011.

DEMASURE, B., *Over werk en mensen. Een sociaaleconomische streekgeschiedenis van Midden- en Zuid-West-Vlaanderen*. Erfgoedgidsen Provincie West-Vlaanderen, 4, Brugge, 2012.

DEPAEPE, D., *Beenhouwerij en vleesverbruik in Kortrijk tussen 1880 en 1914*, Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling KUL, Leuven, 2001.

DE TAEYE, N., *Een historische analyse van het 'groene goud' in Poperinge van 1880 tot 1960. Een kijk op de hopwereld op politiek, sociaal- economisch en cultureel vlak*, Onuitgegeven verhandeling UGENT, Gent, 2004.

- DE WILDE, B., *20 eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt-Bussum, Lannoo 1984.
- JEGERS, L., *De arbeiders in de hopteelt te Poperinge*, Onuitgegeven eindwerk Maatschappelijk Assistent, Centrale Hogeschool voor Kristelijke Arbeiders Heverlee, Heverlee, 1936.
- LINDEMANS, P., *Geschiedenis van de landbouw in België*, Antwerpen, De Sikkel, 1952.
- MATON, A., 'Oorsprong en evolutie van de hopteelt in het Poperingse' in: *Liber amicorum Roger-A. Blondeau*, Brugge, 1999, 195-204.
- MUSSCHOOT, D., *Van Franschmans en Walenmannen. Vlaamse seizoensarbeiders in den vreemde in de 19de en 20ste eeuw*, Tielt, Lannoo, 2008.
- MUSSCHOOT, D., *Wij gaan naar Amerika. Vlaamse landverhuizers naar de nieuwe wereld 1850-1930*, Tielt, Lannoo, 2002.
- NIESTEN, E., RAEYMAEKERS, J. en SEGERS, Y., *Lekker dier!?! Dierlijke productie en consumptie in de 19de en 20ste eeuw*, Centrum voor Agrarische Geschiedenis Cahier, 4, Leuven, Centrum voor Agrarische Geschiedenis, 2003.
- RONSE, E., *L'émigration saisonnière belge*, Gent, Het Volk, 1913.
- SEGERS, Y. en VAN MOLLE, L., (red.), *Leven van het land: Boeren in België 1750 – 2000*, Leuven, Davidsfonds, 2004.
- SCHEPENS, L., *Van Vlaskuster tot Franschman. Bijdrage tot de geschiedenis van de Westvlaamse plattelandsbevolking in de 19de eeuw*, Brugge, West-Vlaams Economisch Studiebureau, 1973.
- TOELEN, T., *De Graanfluisteraars. Boeren, Bakkers en Brouwers in de Westhoek*, Centrum voor Agrarische Geschiedenis, Brugge, 2006.
- VANDERMARLIERE, G., *De kroniek van de Poperingse hoppeteelt 1850-1868*, Poperinge, 2006.
- VANDER VAEREN, J., *De voornaamste feiten uit een eeuw geschiedenis van de moderne landbouw. 1830-1930*, Leuven, 1930.
- VERHULST, A. en BUBLLOT, G., *De Belgische land- en tuinbouw. Heden en verleden*, Brussel, 1980.
- VERMEULEN, E., *Trimards*, Tielt, Lannoo-Maes, 1923.
- WOESTENBORGHS, B., *Vlaamse arbeiders in de vreemde. Of hoe in de 19^e en 20^e eeuw Vlaamse Seizoensarbeiders elders hun brood moesten gaan verdienen*. Bijdragen 10. Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, Kruishoutem, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1993.

4.6. VRIJE TIJD EN VERMAAK

- Vier eeuwen leperse herbergen: zonder bier, geen plezier*, leper, lepers Kwartier, 1999.
- BOUSSEMARE, N., *100 jaar muziekleven in het frontdorp Boezinge. 1902-2002*, Boezinge, 2003.
- CONVENTS, G., *Van kinoscoop tot cafe-cine: De eerste jaren van de film in België, 1894-1908*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2000.
- MOEYAERT, B., *Van wielerbaan tot ... 'Velodroom': De geschiedenis van het baanwielrennen in België van 1890 tot 2003*, Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling KUL, Leuven, 2003.
- REUSS, G., 'L'évolution de la consommation des boissons alcoolisées en Belgique, 1900-1958', *Bulletin de l'Institut de Recherches Economiques & Sociales*, 26, 1960, 85-123.
- TILLIE, W., *150 jaar muziekleven in de Hoppestad*, Poperinge, Koninklijke Poperingse harmonie Sint-Cecilia, s.d.

VAN REYBROUCK ,T., *Chère et brave musique. De muziekkorpsen van de Burgerwacht in West-Vlaanderen (1848-1914)*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, UGent, Gent, 2007.

VERHEYE, S., *Honderd jaar zwemmen te Ieper*, S.l., 1985.

COLOFON

Geheugen Collectief vzw

Fruithoflaan 116/34

2600 Antwerpen

Ondernemingsnummer:

0816.853.628

www.geheugencollectief.be

Dit rapport werd opgemaakt door
onderzoekers van Geheugen Collectief

in opdracht van Erfgoedcel CO₇.

© Geheugen Collectief vzw 2013